

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра біології, здоров'я людини та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**Профілактика схильності до девіантно-сексуальної поведінки у дівчат
підліткового віку у процесі навчання основам здоров'я.**

Виконала:

Оробей Надія Анатоліївна

Спеціальність 014 Середня освіта

Предметна спеціальність

**014.05 Середня освіта (Біологія та
здоров'я людини)**

Науковий керівник:

**кандидат педагогічних наук, доцент
О.М. Мегем**

Допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **О. М. Мегем**
(підпис, ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 20__ р.

Національна оцінка _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Підписи членів ЕК:

_____
_____
_____

Глухів 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНО-СЕКСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІВЧАТ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОСНОВАМ ЗДОРОВ'Я.....	6
1.1. Аналіз базових понять дослідження (девіантність, сексуальне здоров'я, профілактика, відхилення).....	6
1.2. Вікові та психологічні особливості дівчат підліткового віку...	10
1.3. Причини та наслідки девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку.....	23
1.4. Можливості курсу «Основи здоров'я» у профілактиці девіантно-сексуальної поведінки підлітків.....	27
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ПРОФІЛАКТИКИ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНО-СЕКСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІВЧАТ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОСНОВАМ ЗДОРОВ'Я.....	36
2.1. Програма експериментальної роботи.....	36
2.2. Результати констатувального етапу експерименту.....	38
2.3. Зміст та результати формульовального етапу експерименту.....	49
2.4. Розробка рекомендацій на основі результатів дослідження....	59
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні тенденції в суспільстві, зокрема глобалізація та інформатизація, призводять до ранньої статевої соціалізації підлітків. Це виявляється у зниженні віку початку статевого життя, збільшенні кількості випадків ранньої вагітності, захворювань, що передаються статевим шляхом. Особливу небезпеку така поведінка становить для дівчат, у яких відхилення у статевої сфері можуть спричинити не лише психологічні та медичні наслідки, але й соціальні - виключення з навчання, проблеми у міжособистісних стосунках тощо.

Профілактика небезпечної сексуальної поведінки підлітків є важливою складовою державної політики у галузі охорони здоров'я. Згідно з Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища, одним з пріоритетів є формування у дітей та молоді культури здоров'я, навичок безпечної поведінки.

Оскільки саме школа є основним осередком виховання підростаючого покоління, важливу роль у профілактиці девіантно-сексуальної поведінки відіграє предмет «Основи здоров'я». Його зміст та форми роботи дозволяють формувати у підлітків обізнаність щодо збереження репродуктивного здоров'я, усвідомлення цінності відповідальної моделі сексуальних стосунків.

Водночас, аналіз шкільної практики засвідчує недостатню увагу до профілактики девіантної сексуальної поведінки саме у дівчат підліткового віку, врахування їх вікових та психологічних особливостей.

Отже, дослідження шляхів профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку у процесі навчання основам здоров'я є актуальним.

Мета дослідження – розробити та експериментально перевірити ефективність методики профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку в процесі навчання основам здоров'я.

Головні завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній теорії та шкільній практиці.

2. Визначити критерії, показники та рівні схильності дівчат-підлітків до девіантно-сексуальної поведінки.

3. Розробити та експериментально перевірити методику профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку в процесі навчання основам здоров'я.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що профілактика девіантно-сексуальної поведінки дівчат підліткового віку у процесі навчання основам здоров'я буде ефективною за умови розробки спеціальної методики з урахуванням вікових та психологічних особливостей цієї категорії учнів.

Об'єкт дослідження – процес профілактики девіантно-сексуальної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку у процесі навчання основам здоров'я.

Методи дослідження:

- теоретичні - аналіз, синтез, порівняння, узагальнення даних психолого-педагогічної літератури;
- емпіричні - спостереження, анкетування, бесіда, педагогічний експеримент;
- статистичні - кількісна та якісна обробка результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження відкриває нові горизонти у розумінні та підходах до профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки серед підліткових дівчат. Це досягається завдяки детальному аналізу та визначенню конкретного змісту, ефективних форм та методів навчання. Особлива увага при цьому приділяється урахуванню вікових та психологічних особливостей дівчат, що дозволяє розробляти цілеспрямовані та індивідуалізовані програми виховання та навчання.

Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю їх використання у роботі вчителів основ здоров'я, практичних психологів закладів освіти, батьків підлітків. Вчителі основ здоров'я можуть використовувати ці дані для планування та адаптації своїх навчальних програм, забезпечуючи ефективніше сприйняття та засвоєння матеріалу учнями. Практичні психологи в закладах освіти отримують інструментарій для роботи з підлітками, що допоможе їм краще розуміти та підтримувати молодь у питаннях сексуального розвитку. Додатково, батьки підлітків можуть використовувати ці знання для підтримки та спілкування зі своїми дітьми на актуальні теми, пов'язані зі становленням їх сексуальної ідентичності.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом участі та виступів на Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Студентській науковий вимір проблеми природничо-математичної освіти в контексті інтеграції України до єдиного європейського і світового освітнього простору» (Глухів, 2023 р.); Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Природнича освіта і наука для сталого розвитку України: проблеми та преспективи» (Глухів, 2023 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення дослідження викладено в двох публікаціях.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

Загальний обсяг роботи: 78 сторінок. Основний зміст викладено на 67 сторінках. Список використаних джерел містить 50 найменувань на 5 сторінках. Робота містить 1 додаток на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНО-СЕКСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІВЧАТ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОСНОВАМ ЗДОРОВ'Я

1.1. Аналіз базових понять дослідження (девіантність, сексуальне здоров'я, профілактика, відхилення)

Сьогодні багато вчених проявляють науковий інтерес до вивчення відхилень у поведінці людей. Аналіз такої поведінки відбувається у різних галузях: кримінології, правознавстві, психології, соціології, соціальному служінні, педагогіці, медицині та антропології, і ця тема не нова.

У давні часи філософ Платон замислювався над тим, чому люди ведуть себе по-різному. Згідно його переконань, у кожної людини може бути «гарна» або «погана» душа. Ті, хто мають «гарну душу», прагнуть до високих моральних цінностей, таких як мудрість, доброта та справедливість. Арістотель, який був учнем Платона, розглядав девіантну поведінку як відхилення від основних чеснот, які формують нормальне людське життя [7].

Проблематика девіаційної поведінки серед молоді та підлітків є надзвичайно актуальним у сучасному світі. Зокрема, збільшення кількості соціальних відхилень серед підлітків стає джерелом серйозної стурбованості, оскільки вони є одними з найбільш вразливих груп суспільства з соціального та психологічного погляду.

В словнику з психології девіаційна поведінка описується як ряд дій або індивідуальних актів, які не відповідають загальноприйнятим правовим та моральним стандартам. В контексті психології, девіаційна поведінка визначається як дії, що порушують прийняті в суспільстві соціальні, моральні та психологічні норми. Така поведінка може завдавати шкоди як окремій особі, так і цілому суспільству, призводячи до ізолювання, лікування або покарання особи, яка допускає такі відхилення.

А.К. Cohen розуміє девіаційну поведінку як таку, що не відповідає ustalеним соціальним очікуванням, які є прийнятними і визнаними в рамках певної соціальної системи [41].

Згідно з поглядами R. Merton, девіаційна поведінка постає через невідповідність між культурними аспіраціями та прийнятими способами їх досягнення у суспільстві [49].

Серед усіх викликів, з якими стикається молодь, криза підліткових років є найважчою. У цей час у фізіології, психології та спілкуванні з оточенням дитини відбуваються глибокі перетворення. Існує безліч форм девіаційної поведінки, включаючи такі як самовбивство, зловживання спиртним, вживання наркотиків, уникнення лікування, водіння в стані сп'яніння, самопостраждання, участь у фізичних конфліктах та інше [17].

Традиційно у суспільній свідомості України сексуальна тематика розглядалася як інтимна і не придатна для відкритого обговорення. Однак це погляд може бути переглянутий, з огляду на проблему сексуального насильства, яка призводить до серйозних негативних наслідків, як фізичного, так і морального характеру. У законодавчих актах України, таких як закон «Про попередження насильства в сім'ї», сексуальне насильство визначається як незаконне порушення сексуальних прав і свобод члена сім'ї, а також неприпустимі сексуальні дії щодо неповнолітніх [35]. Тим не менше, потрібно розуміти, що сексуальне насильство не обмежується лише сімейними стосунками і може торкнутися будь-кого, незалежно від статі, віку або соціального положення.

Вивчення девіаційної поведінки не обмежується тільки кримінологією, а також знаходить відгук у соціології, психології, філософії права та інших галузях знань про людину. Наприклад, американський соціолог А. Коен характеризує поведінку, яка демонструє відхилення, як ту, що не відповідає очікуванням, призначеним і визнаним в рамках даної соціальної структури. Д. Уолш з Великої Британії, який представляє феноменологічний напрямок соціології, вважає, що соціальне відхилення більше асоціюється з

присвоєним «ярликом», аніж з об'єктивною реальністю. З його точки зору, девіація визначається через соціальну реакцію та санкції, а не як внутрішня характеристика дії. Цей погляд також відображено в теорії стигматизації.

Смелзер виділяє три ключові аспекти девіації [31]:

- особистість, що проявляє девіаційну поведінку;
- стандарт чи очікування, яке служить міркою для визначення поведінки як відхиленої;
- групу або установу, яка респондує на таку поведінку [11].

Враховуючи особливості даного дослідження, важливо звернути увагу на характерні риси, пов'язані із сексуальними відхиленнями. У медичній практиці сексуальні відхилення (також відомі як парафілії або сексуальні перекручення) розглядаються як патологічні порушення в двох основних напрямках:

– напрямок сексуального потягу, що визначається вибором сексуального партнера на основі таких факторів як вік, стать, національність, професія, соціальний статус та інші характеристики;

– методи задоволення сексуального потягу, які вказують на основні засоби досягнення сексуального задоволення.

Зокрема, до основних видів сексуальних відхилень відносять [15]:

– транссексуалізм, коли особа ідентифікує себе як представника протилежної статі та незадоволена своєю біологічною статтю;

– гомосексуалізм та лесбійство, що передбачають сексуальне відчуття до осіб тієї ж статі;

– асексуалізм, який включає відсутність будь-якого сексуального потягу;

– мазохізм, коли особа отримує задоволення від фізичного або психологічного покарання;

– садизм, характеризується бажанням причинити біль іншій особі;

– педофілія, що визначається як сексуальний потяг до дітей.

Оцінка сексуальної поведінки з позиції моралі, особливо коли вона відхиляється від норми, залежить від сексуальних традицій і стандартів співтовариства. Багато форм сексуального відхилення не підпадають під кримінальну відповідальність, якщо стосунки між партнерами є добровільними та усвідомленими.

Сексуальна девіантна поведінка є багатогранним явищем, яке не обмежується лише фізіологічними реакціями чи емоційними відгуками, а також включає в себе регуляторні механізми особистості. Таким чином, на індивідуальному рівні девіантна поведінка виникає в результаті неспроможності або відмови особи пристосуватися до вимог суспільства, вказуючи на проблеми в соціалізації. Конкретними ознаками девіантних дій, що можуть призвести до сексуальних проступків, є наявність сексуальних відхилень, таких як педофілія або екстремальний садизм, які завдають моральної або фізичної шкоди жертвам [13].

Сексуальні норми завжди були інтегрованою частиною культурного розвитку особистості, який формується під впливом соціуму. Ліберальні зміни та сексуальні інновації призвели до зниження моральних стандартів у суспільстві: медіа активно показують сексуальні взаємини, акцентуючи увагу на сексі як на способі отримання задоволення, що може сприяти виникненню девіантної поведінки серед молоді.

Формування психосексуальних характеристик є важливим етапом у розвитку особистості підлітка. В цей період відбувається становлення сексуальних орієнтацій. Негативні явища в сексуальній поведінці молоді включають недостатнє освічення з питань статевої, отримання інформації від ровесників, поширену сексуальну вільність, проституцію та сексуальні злочини/

Соціологічні дослідження показують, що сексуальна активність дівчаток-підлітків стає все більш актуальною проблемою. Багато з них вступають у відносини у ранньому віці, мають декілька партнерів, рідко використовують захисні засоби, і часто піддаються алкогольному впливу. Це

призводить до збільшення випадків непланованої вагітності, абортів, раннього материнства та захворювань, що передаються статевим шляхом.

Вольнова Л.М. внесла значущий вклад у вивчення цієї проблематики. Її робота зосереджується на вивченні соціальних, культурних та психологічних чинників, які впливають на формування сексуальної поведінки підлітків. Основна новизна її підходу полягає у комплексному аналізі причин девіантних відхилень, а також у розробці ефективних методів їх профілактики та корекції [9].

Вольнова Л.М. підкреслює важливість врахування вікових та психологічних особливостей підлітків при розробці програм профілактики. Вона вважає, що найефективнішими є комплексні програми, які комбінують інформаційні, освітні та психотерапевтичні методи.

Окрім того, Вольнова Л.М. акцентує увагу на необхідності залучення до процесу профілактики не лише спеціалістів, але й батьків, вчителів, соціальних робітників та інших дорослих, які мають вплив на життя підлітка. Її робота підтверджує, що лише спільними зусиллями можна досягти позитивних змін у сексуальній поведінці молоді [10].

Загалом, дослідження Вольнової Л.М. може слугувати важливим основоположенням для подальших наукових розробок у цій області, а її методи та підходи можуть бути використані практичними психологами, педагогами та соціальними робітниками у їх щоденній роботі [10].

Сучасні психолого-педагогічні джерела розглядають девіантну поведінку через призму соціології та психології. Важливо звернути увагу на умови, які можуть сприяти виникненню відхилень у поведінці, та розробити методи їх корекції.

1.2. Вікові та психологічні особливості дівчат підліткового віку

Підлітковий вік для дівчат – це період інтенсивних фізичних, психологічних та емоційних змін. Фізичний розвиток, який включає настання першої менструації (менархе), зазвичай відбувається між 10 та 14 роками.

Цей етап характеризується швидким ростом, розвитком молочних залоз та іншими змінами в тілі. Крім того, підлітки переживають значні гормональні зміни, що можуть впливати на настрій і емоції, викликаючи емоційну нестійкість та чутливість.

Психологічно, цей період є часом активного пошуку та формування ідентичності. Дівчата експериментують з різними ролями, стилями та ідеями, намагаючись визначити своє місце у світі. Це також час, коли вони стають більш усвідомленими щодо свого зовнішнього вигляду та того, як їх сприймають інші, що може вплинути на самооцінку та самосвідомість.

Емоційний розвиток у підлітковому віці також інтенсивний. Дівчата можуть відчувати глибокі та інтенсивні емоції, а також навчаються краще управляти своїми почуттями. Соціальні зв'язки стають важливішими, а відносини з однолітками можуть значно впливати на самопочуття та поведінку. Соціальний тиск та прагнення до прийняття в своєму соціальному колі стають ключовими аспектами їхнього життя.

Крім того, підлітковий вік – це час, коли формується критичне мислення та зростає самостійність. Дівчата починають критичніше ставитися до інформації, навколишнього світу, ставлять під сумнів авторитети та формують власні переконання та цінності.

Розуміння цих вікових та психологічних особливостей є ключовим для батьків, вчителів та опікунів, щоб краще спілкуватися та підтримувати підліткових дівчат. Важливо забезпечити безпечне середовище для їх розвитку, вислуховувати їхні переживання та допомагати навчатися з власного досвіду, щоб вони могли успішно пройти цей перехідний період життя.

Відомий музикант з США Д. Снайдер ділиться думкою про цей час життя: «Цей період здавався незрозумілим до моменту, коли на нього можна згадувати з дорослої перспективи. Тіло змінюється, голос стає глибшим. Лице може бути вкрите акне, але на відміну від цього вуса не ростуть. Коли

ти починаєш цікавитися протилежною статтю, вона, схоже, втрачає зацікавленість у тобі...».

Л. Виготський ставить акцент на інтересі в перехідний період життя. Він вважає цей інтерес "ключовим елементом психологічного розвитку в підлітковому віці". За його поглядами, психічні процеси людини на будь-якому етапі розвитку не є хаотичними, а визначаються конкретними потребами, бажаннями та інтересами.

А. Леонтьєв, який продовжував дослідження Виготського, зазначав: «Особистість формується два рази: перше формування відбувається, коли дитина починає усвідомлювати свої дії; друге – коли вона стає свідомою особистістю».

Д. Ельконін виділяє віковий розвиток як основний аспект досліджень. Він говорить про новоутворення в підлітковому віці як про результат активності попереднього етапу.

Вивчаючи український вклад у психологію особистості, особливо психологію підлітка, можна побачити, що багато вчених Радянського Союзу, які працювали над цією тематикою, почали свою наукову кар'єру саме в Україні. Наприклад, Г. Костюк, який досліджував особистість, стверджував, що сприймання себе як особи певної статі досягає нового рівня в перехідний період від підлітковості до юності [21].

М. Боришевський та С. Холланджи зробили вагомий вклад у вивчення психології підлітків. Їхні роботи, присвячені формуванню моральних переконань у молоді, акцентують увагу на важливості моральних емоцій у цьому віці як складової частини моральної свідомості підлітка.

А. Фурман, видатний український психолог та педагог, вважав, що вплив думки оточення про період підлітковості є визначальним у формуванні особистості молодшої людини. Оцінка родини та її членів допомагає підлітку формувати своє самосприйняття.

Особливий акцент у розвитку підлітка робиться на біологічні зміни, зокрема на процес статевого дозрівання. З соціального погляду це є

продовженням первинної соціалізації. Хоча цей період має свої виклики, такі як конфлікти з дорослими та зміна інтересів, він також супроводжується позитивними моментами: підвищенням самостійності, більш відкритими відносинами з іншими, збільшенням сфери активності та розвитком відповідальності.

У цьому віці основним соціальним контекстом для дитини є школа. Навчання стає більш глибоким, ідучи за рамки шкільних програм. Мотиваційні потреби підлітка також переформовуються, відображаючи бажання знайти своє місце в колективі, розширити горизонти поза школою та активно взаємодіяти з сучасним світом.

Варто відзначити, що наукові дослідники вбачають у статевому дозріванні ключовий фактор, що визначає психологічні риси підлітків. Основним пріоритетом молоді в їхній активності є бажання задовольнити свої пізнавальні імпульси та бути неподібними до інших. Підлітки прагнуть докласти максимум зусиль та застосувати свої навички, роблячи свідомий вибір своєї майбутньої кар'єри [9].

Зовнішнє середовище, зокрема соціальні чинники, також відіграють велику роль у формуванні сексуальних уявлень молоді. Відносини в сім'ї, підхід батьків до сексуальних питань, стиль виховання та взаємодія з однолітками – це ключові чинники, які впливають на сексуальний розвиток підлітка.

Окрім біологічних, психічних та соціальних аспектів, численні інші чинники також мають вплив на сексуальний розвиток, зокрема політичні, правові, філософські, релігійні, етичні та ціннісні погляди. Засоби масової комунікації відіграють свою роль у формуванні сексуальних уявлень підлітків. Зокрема, у сучасному світі ми спостерігаємо великий обсяг інформації про сексуальність, яка подається через медіа, що може впливати на уявлення молоді про сексуальні відносини [24].

В період підлітковості зростає бажання особистості відчути близькість та афекцію до осіб протилежної статі. Молодь активно досліджує різні форми

прояву близькості та афекції. Підлітковий розвиток не є ізольованим явищем і відбувається на тлі сімейного та соціального оточення, культурного контексту, що впливає на сексуальні уявлення підлітка. Соціокультурні стандарти та відношення до сексуальності в сім'ї впливають на формування поглядів підлітка на цю тему.

Сексуальне дозрівання проходить різними темпами у дівчат та хлопців. В середньому дівчата дозрівають на рік-півтора раніше за хлопців. Цей процес може мати різний вплив на психоемоційний стан підлітка. Наприклад, хлопці, які дозрівають раніше своїх ровесників, можуть відчувати більше впевненості в собі, але в той же час бути більш агресивними або ризикованими у своєму поведженні.

В підлітковому віці відчувається прагнення до самостійності і дорослості. Цей період характеризується новими очікуваннями, які підліток аспірує досягти. Конфлікти з дорослими можуть формувати майбутнє бачення підлітка щодо родинного життя. Підлітковий вік також відзначається реконструкцією нейрологічних процесів і психічних змін.

Важливість сприйняття себе в соціальному оточенні, в тому числі серед ровесників, зростає для підлітка. Мода стає засобом самоідентифікації та взаємодії з іншими. Цей вік відзначається емоційною нестабільністю, частими змінами настрою і збудливістю. Основна активність підлітка полягає у глибокому спілкуванні з ровесниками. Підлітковий період характеризується рядом фізичних, ментальних та соціальних перетворень, пов'язаних зі статевим дозріванням.

Психічна та соціальна нестабільність є властивими для підліткового віку, незважаючи на біологічну готовність до репродуктивної активності. Ця стадія життя включає адаптацію до соціального оточення, наслідування поведінки дорослих. Перші прояви статевого дозрівання у дівчат можуть бути пов'язані з рядом психологічних потреб, включаючи пошук інтимної близькості або популярності. Іншим психологічним аспектом цього періоду є самосприйняття тіла і зв'язані з цим переживання [20].

Основні чинники, що спричиняють аномальну сексуальну поведінку у підліткових дівчат, включають:

- бажання відстоювати власні погляди, прагнення до незалежності, власного розуміння світу та пізнання себе;
- пошук любові та захисту;
- недостатня впевненість у власних силах і низька самооцінка;
- ставлення до сексуальних стосунків як результату насильства, наприклад, у випадках зґвалтування;
- піддавання сексуальному тиску з боку партнерів;
- обмеженість знань про сексуальні відносини. Багато підлітків не освічені у питаннях безпечного сексу та статевого виховання, не отримуючи інформацію від батьків або навчальних закладів;
- вплив ЗМІ.

Аномальна сексуальна поведінка у підліткових дівчат може бути обумовлена рядом факторів, серед яких одним із ключових є бажання підлітка відстоювати свої погляди, прагнення до незалежності, а також власне розуміння світу та пізнання себе. Підлітковий вік - це період, коли індивіди активно шукають свою ідентичність, що може включати різноманітні експерименти з самовираженням, в тому числі у сфері сексуальної поведінки. Соціальні мережі та медіа часто представляють нереалістичні та сексуалізовані образи, що можуть впливати на уявлення підлітків про сексуальність.

Підлітки можуть вдаватися до сексуальних поведінок як форму протесту проти суспільних норм та очікувань, віддаляючись від батьківського контролю та демонструючи свою незалежність. Це також може бути відображенням соціального тиску, коли підліток прагне довести свою незалежність через сексуальну активність, що відбувається під впливом тиску з боку однолітків.

Процес самопізнання та розуміння власних бажань та орієнтацій включає експериментування зі своєю сексуальністю. Підлітки в цьому віці

часто досліджують свої моральні та етичні межі через різні форми сексуальної поведінки. Наприклад, вплив соціальних медіа може спонукати підлітка імітувати сексуалізовану поведінку, яку вони бачать онлайн, вважаючи це нормою. Груповий тиск може змусити підлітка вступати у сексуальні відносини, щоб відчувати себе частиною групи або соціального колективу.

Також важливим фактором є протест проти батьківських очікувань або непокоря строгим батьківським правилам, коли підліток використовує сексуальну поведінку як засіб демонстрації своєї автономії. Важливо розуміти, що аномальна сексуальна поведінка у підліткових дівчат - це часто результат складної взаємодії соціальних, психологічних та культурних факторів. Підходячи до цієї теми, необхідно проявляти розуміння та чутливість, забезпечуючи підліткам відповідну підтримку та ресурси для їх здорового розвитку та виховання.

Пошук любові та захисту є значущим фактором, який може впливати на аномальну сексуальну поведінку серед підліткових дівчат. У цьому віці, коли емоційні та фізичні зміни є інтенсивними, потреба в любові та прийнятті може набувати особливої сили. Дівчата, які відчувають брак емоційної підтримки вдома або не мають позитивних прикладів відносин у своєму оточенні, можуть шукати увагу та захист у зовнішніх, часто не завжди здорових, сексуальних стосунках.

Так, дівчина, яка відчуває емоційну порожнечу через відсутність близькості з батьками або іншими членами сім'ї, може звертатися до старших партнерів у пошуках любові та захисту, сподіваючись заповнити цей емоційний пробіл. Це часто веде до нерівних та потенційно шкідливих відносин, де підліток не завжди може відчувати себе в безпеці або поважаним.

Крім того, ідеалізоване зображення любові та романтики у медіа та соціальних мережах може спотворювати уявлення підлітків про справжні відносини. Дівчата, бомбардовані зображеннями ідеальної любові та

сексуальності, можуть почати асоціювати фізичну близькість зі справжнім прийняттям і любов'ю, що веде до плутанини у розумінні справжніх емоційних зв'язків.

Соціальний тиск серед однолітків також грає важливу роль. У підлітковому середовищі, де сексуальні стосунки часто розглядаються як показник популярності або зрілості, дівчата можуть відчувати тиск, щоб вступити в такі стосунки, навіть якщо вони не готові або не цілком розуміють їх наслідки.

Важливо забезпечувати підліткам доступ до надійної інформації про відносини та сексуальність, а також створювати середовище, де вони можуть відчувати себе безпечно виражаючи свої емоції та обговорюючи свої питання. Освіта, емоційна підтримка та відкритість у спілкуванні можуть допомогти підліткам розвивати здорові відносини та розуміння себе, що є критично важливим для їх загального благополуччя та розвитку.

Недостатня впевненість у власних силах і низька самооцінка є важливими чинниками, які можуть спричиняти аномальну сексуальну поведінку серед підліткових дівчат. Ці психологічні стани часто ведуть до того, що молоді люди шукають зовнішнє схвалення та прийняття, іноді через сексуальні стосунки, що може призвести до небезпечних або нездорових виборів.

Підлітки з низькою самооцінкою можуть відчувати, що вони не заслуговують на увагу або любов в здорових, поважаючих відносинах. Вони можуть сприймати сексуальну активність як спосіб підвищити свою цінність у очах інших або як засіб отримання підтвердження того, що вони бажані чи привабливі. Наприклад, дівчина може відчувати себе невпевненою у своїй зовнішності або соціальному статусі і тому вступає в сексуальні стосунки, щоб відчувати себе більш цінною або популярною серед однолітків [27].

Інший аспект цієї проблеми пов'язаний з впливом соціальних мереж та медіа, де часто пропагуються нереалістичні стандарти краси та успіху. Підлітки, особливо дівчата, які постійно зіставляють себе з ідеалізованими

зображеннями в соціальних мережах, можуть розвивати відчуття неповноцінності та недостатності. Це може вести до спроб компенсувати ці почуття через зовнішню увагу та схвалення, знайдені у сексуальних взаємодіях.

Також важливим є тиск з боку однолітків. У підлітковому віці бажання бути прийнятним і популярним може бути особливо сильним, і дівчата з низькою самооцінкою можуть вважати, що сексуальні відносини - це шлях до визнання та прийняття у своїй соціальній групі. Наприклад, дівчина може погоджуватися на сексуальні дії, які їй не цікавлять або які вона вважає ризикованими, через страх бути відкинутою або ігнорованою однолітками.

Важливо, щоб підліткам надавалася підтримка в розвитку здорової самооцінки та впевненості у собі. Це може включати позитивне підкріплення з боку батьків, вчителів та інших дорослих, а також освітні програми, що фокусуються на розвитку навичок самоуваження та критичного мислення щодо соціальних мереж та медіа. Забезпечення безпечного та підтримуючого середовища, де підлітки можуть відчувати себе цінними та поважаними заради їхніх унікальних якостей та досягнень, є ключовим для запобігання негативним наслідкам низької самооцінки.

Ставлення до сексуальних стосунків, сформоване як результат пережитого насильства, зокрема у випадках зґвалтування, є значним фактором, що впливає на сексуальну поведінку підлітків, особливо дівчат. Травматичні події, такі як сексуальне насильство, можуть глибоко вплинути на сприйняття сексуальності та міжособистісних стосунків у цьому віці.

Випадки сексуального насильства часто залишають глибокі психологічні та емоційні рани. Підлітки, які пережили зґвалтування або інші форми сексуального насильства, можуть розвинути розлади, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, а також порушення їхнього сприйняття сексуальних відносин. Наприклад, дівчина, яка пережила сексуальне насильство, може в майбутньому відчувати страх, тривогу або

навіть відразу до сексуальних стосунків. Вона може сприймати секс як засіб контролю або насильства, а не як вираз взаємної любові та близькості.

Також, ці події можуть призвести до розладів у поведінці, наприклад, до надмірної сексуальної активності або, навпаки, повного уникнення сексуальних контактів. Деякі підлітки можуть сприймати сексуальну активність як спосіб впоратися з травмою, шукаючи в ній забуття або відволікання від болючих переживань. Інші можуть повністю уникати інтимності та сексуальних стосунків, боячись повторення травматичного досвіду.

Ефект таких переживань на сексуальну поведінку може бути довготривалим і вимагає чутливого підходу з боку батьків, вчителів, та професійних психологів. Важливо надавати підтримку та доступ до спеціалізованої допомоги, щоб допомогти підліткам впоратися з наслідками сексуального насильства. Це може включати індивідуальну терапію, групову підтримку, та освітні програми, спрямовані на відновлення здорових уявлень про сексуальні стосунки та міжособистісну близькість.

Зрештою, підтримка та відновлення після пережитого сексуального насильства є ключовими у запобіганні негативного впливу цих подій на сексуальну поведінку та загальне емоційне благополуччя підлітків.

Піддавання сексуальному тиску з боку партнерів є одним з чинників, який може спричинити зміну сексуальної поведінки у підліткових дівчат. Цей тиск може приймати різні форми, від прямого примусу до більш тонких форм маніпуляції та переконання, і часто залишає глибокий вплив на емоційний стан та самосприйняття підлітка [29].

В ситуаціях, де підліток зіткнувся із сексуальним тиском від партнера, вона може відчувати себе змушеною вступити в сексуальні стосунки, незважаючи на власні бажання чи готовність. Наприклад, дівчина може відчувати, що вона «винна» своєму партнеру сексуальні стосунки через його емоційну підтримку, матеріальні подарунки, або просто тому, що вони знаходяться у романтичних відносинах. Такий тиск може призводити до

сексуальних стосунків без належного розуміння та згоди, що веде до відчуття використання та втрати контролю над власним тілом.

Крім того, відсутність досвіду та знань про здорові сексуальні відносини може підсилити вразливість підлітків до такого тиску. Вони можуть не розуміти, що мають право відмовити від сексуальних стосунків або що справжні відносини не повинні включати примус чи тиск. Наприклад, дівчина може вважати, що зобов'язана задовольняти сексуальні бажання свого партнера, щоб утримати його увагу або любов.

Важливо надавати підліткам інформацію та підтримку, щоб вони могли розпізнавати та протистояти сексуальному тиску. Це включає освіту з питань здорових відносин, сексуальної згоди та поваги до власних меж. Також критично важливо створити безпечне середовище, де підлітки можуть обговорювати свої переживання та отримувати підтримку, незалежно від того, чи стосується це відносин з партнерами, чи інших особистих питань.

Забезпечення підлітків необхідними ресурсами та підтримкою допоможе їм у формуванні здорових сексуальних стосунків та зміцненні їхньої впевненості у власних рішеннях і межах. Розуміння та визнання власної цінності є ключовими у запобіганні негативному впливу сексуального тиску на емоційне та фізичне здоров'я підлітків.

Обмеженість знань про сексуальні відносини є значним фактором, який впливає на сексуальну поведінку підлітків. Багато підлітків не отримують адекватної освіти у питаннях безпечного сексу та статевого виховання, як від батьків, так і в навчальних закладах. Це недолік інформації може призвести до неправильних рішень, пов'язаних з сексуальністю та здоров'ям.

Наприклад, підліток, який не має достатньо інформації про контрацепцію та методи запобігання статево передаваним інфекціям (СПІ), може вступати в сексуальні стосунки без використання захисних засобів. Це не тільки підвищує ризик небажаної вагітності та зараження СПІ, але й може призводити до довготривалих здоров'язних та емоційних наслідків.

Додатково, недостатні знання про згоду та взаємоповагу в сексуальних відносинах можуть вести до неправильного розуміння сексуальних норм та меж. Наприклад, дівчина, яка не має чіткого розуміння концепції згоди, може відчувати себе змушеною вступати у сексуальні стосунки, навіть якщо вона цього не бажає, через тиск з боку партнера або через відсутність усвідомлення своїх прав.

Відсутність обговорення та освіти щодо емоційних аспектів сексуальності також є проблемою. Багато підлітків не отримують інформації про емоційну сторону сексуальних відносин, що може призвести до нерозуміння того, як сексуальні відносини впливають на емоційний стан і як важливо будувати відносини на основі взаємної поваги та довіри.

Для запобігання цим проблемам необхідно забезпечити якісну освіту в області сексуальності та статевого виховання. Це означає не лише надання інформації про фізіологічні аспекти сексу та репродуктивного здоров'я, але й обговорення питань згоди, емоційних відносин, та здорових сексуальних практик. Освіта у цій сфері повинна включати відкритий діалог та підтримку, щоб підлітки могли робити інформовані та безпечні рішення у своїх сексуальних відносинах [27].

Вплив засобів масової інформації (ЗМІ) на сексуальну поведінку підлітків є значним і багатогранним. ЗМІ, що включають телебачення, фільми, інтернет, соціальні медіа, і навіть рекламу, часто формують уявлення підлітків про сексуальність, стосунки, і гендерні ролі.

Однією з найбільших проблем є сексуалізація в ЗМІ. Часто в фільмах, телешоу, музичних кліпах, і рекламі показують образи, які надмірно сексуалізують чоловіків та жінок, особливо молодих дівчат. Наприклад, підліток, що регулярно бачить образи сексуалізованих жінок у рекламі та медіа, може почати вважати таку поведінку нормою і спробувати імітувати її, що може призвести до раннього вступу в сексуальні стосунки або недоречній сексуалізованій поведінці.

ЗМІ також часто пропагують нереалістичні уявлення про романтичні стосунки. Фільми і телешоу можуть зображувати ідеалізовані та часто драматизовані відносини, які ігнорують реальність складностей та взаємної роботи, необхідної для здорових стосунків. Таке спотворене уявлення може призвести до нереалістичних очікувань серед підлітків щодо їхніх власних відносин і спричинити розчарування або неправильне розуміння здорових сексуальних стосунків [42].

Соціальні медіа грають величезну роль у формуванні уявлень про сексуальність, особливо серед підлітків. Через платформи, як Instagram чи TikTok, підлітки часто стикаються з образами «ідеального» тіла та життя, що може підсилити почуття невпевненості і спонукати до сексуальної поведінки як способу самовираження або підвищення самооцінки.

Доступ до порнографії через інтернет також суттєво впливає на сексуальне виховання підлітків. Багато молодих людей отримують свої перші уявлення про секс через порнографічні матеріали, які часто зображують нереалістичні та часто неповажні моделі сексуальної поведінки. Це може призвести до спотворених уявлень про секс та нездорових очікувань у сексуальних стосунках.

Важливо, щоб підлітки отримували якісну освіту з питань сексуальності, яка б забезпечувала не тільки інформацію про фізичні аспекти сексу, але й розвивала розуміння здорових стосунків, взаємної поваги та згоди. Також корисно обговорювати вплив ЗМІ на уявлення про сексуальність і навчати підлітків критично ставитися до інформації, яку вони споживають.

Типовим для підліткового віку є прагнення відчутти приналежність до певної соціальної групи або колективу. Сприйняття себе та свого місця в соціумі впливає на формування особистості, визначає її соціальну інтеграцію чи ізоляцію. Якщо підліток не відчуває підтримки в суспільстві, це може призвести до глибокого відчуття власної непотрібності. Щоб вирішити цю проблему, підліток може шукати підтримку в неформальних групах, де його

особисті якості можуть бути переоцінені. Залежно від характеру такої групи, це може мати як позитивний, так і негативний вплив на підлітка [27].

Підліткові роки є викликовими для кожного молодика чи дівчини, адже в цей час відбувається інтенсивне емоційне коливання, супроводжується почуттями тривоги, нервозності та невизначеності. Ця стадія життя відзначається формуванням нового соціального ролевого взаємодії дитини, де вона активно формує своє особистісне сприйняття як частини спільноти. Вступаючи в соціальний простір, підліток прагне проявити себе, акцентуючи на власній унікальності та самоцінності. Із зростанням його бажання підкреслити власну індивідуальність лише посилюється.

Загалом, підлітковий вік не лише відзначається фізичними трансформаціями, але й має свої психологічні нюанси. Кожен підліток заслуговує на увагу, яка має бути дискретною, без втручання зі сторони дорослих, освітян або психотерапевтів. Крім адаптації до свого зміненого тіла, підлітку важливо навчитися соціальній адекватності, осмислити відповідальність за власні рішення, коротко кажучи, зростати духовно.

1.3. Причини та наслідки девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку

Девіантно-сексуальна поведінка у дівчат підліткового віку – це складне та багатогранне явище, яке має різноманітні причини та наслідки. Розуміння цих аспектів є важливим для ефективної профілактики та втручання.

У підліткові роки максимально активізуються фізіологічні, психологічні та когнітивні процеси. Для глибокого розуміння формування сексуальності підлітків корисною є біопсихосоціальна модель [18]. Вона розглядає біологічні, психологічні та соціальні впливи як інтегровані чинники, що визначають сексуальний розвиток особистості.

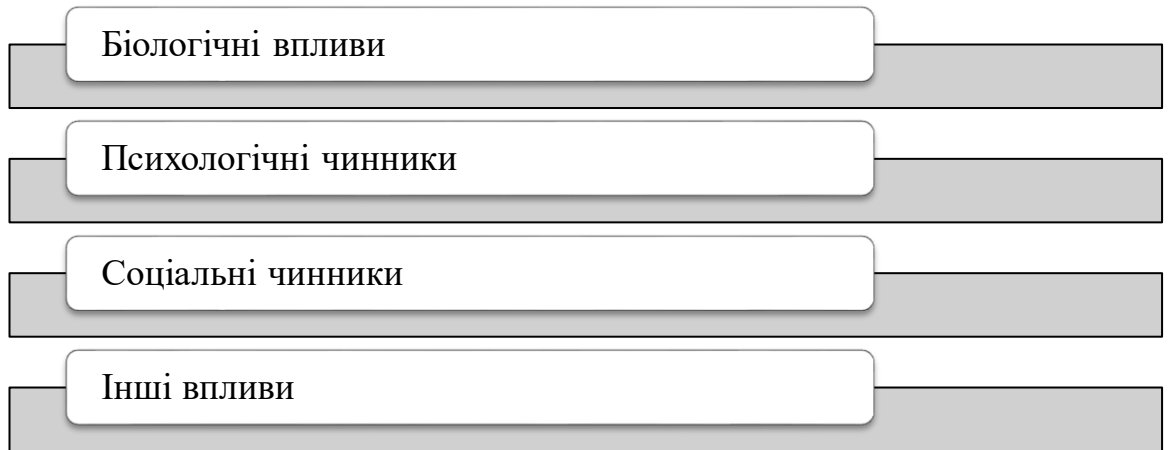

Рис. 1.1. Різновид чинників впливу на девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку

Генетична спадковість та рівень різних гормонів, таких як гонадотропіни та кортизол, встановлюють біологічні основи статевого розвитку. Ці чинники визначають не лише біологічну стать, але й мають вплив на формування психологічної статі [31].

Характер і темперамент особистості впливають на її сексуальне сприйняття. Наприклад, інтровертовані особи можуть відчувати додаткові труднощі у встановленні сексуальних взаємин [4].

Родинне виховання, стосунки з ровесниками, культурні норми та цінності грають ключову роль у формуванні ставлення до сексуальності. Ці фактори можуть формувати сексуальну свідомість та поведінку підлітка [23].

Сексуальний розвиток підлітка може також бути під впливом політичних, юридичних, релігійних та етичних стандартів. Засоби масової інформації, особливо в епоху інтернету, мають значний вплив на формування сексуальних переконань та стереотипів серед підлітків [35].

Підлітковий період в житті дівчат є часом значних фізіологічних, психологічних та соціальних змін. Проте, водночас, цей етап життя може бути схильний до виникнення девіантних форм поведінки, особливо у сфері сексуальних відносин. Декілька ключових чинників може сприяти цьому:

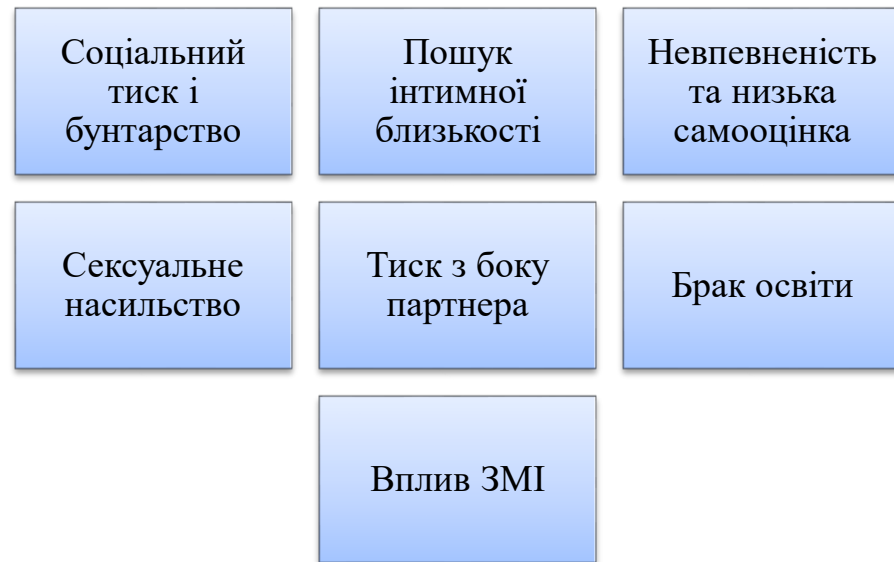

Рис. 1.2. Чинники девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку

Підліткові роки часто характеризуються потребою у свободі, самовизначенні та опору суспільним нормам. Девіантна поведінка може стати формою вираження незгоди та опозиції. Дівчата на цьому етапі можуть прагнути знайти тепло та підтримку через інтимні стосунки, навіть якщо ці відносини можуть бути шкідливими [2].

Страхи щодо власної привабливості та самоцінності можуть спонукати дівчат шукати підтвердження через сексуальні стосунки. Деякі дівчата можуть стати жертвами сексуальних злочинів, що негативно позначається на їхньому сприйнятті себе та своїх стосунках. Нерідко дівчата можуть відчувати тиск на інтимні стосунки від своїх партнерів, що може вести до небезпечних відносин [33].

Відсутність адекватної інформації про репродуктивне здоров'я та безпечний секс може вести до ризикованої поведінки. Масова культура та засоби масової інформації можуть підсилити спотворені уявлення про сексуальність, що, в свою чергу, впливає на формування ставлення підлітків до власної сексуальності.

Зрозуміння цих чинників є ключовим для розробки стратегій підтримки та допомоги дівчатам підліткового віку у формуванні здорового ставлення до себе та своєї сексуальності.

Підлітковий вік є перехідним етапом в житті особи, який часто асоціюється з пошуком власної ідентичності, визначенням місця в суспільстві, а також формуванням відношення до власної сексуальності. Однак неправильний підхід до сексуальних відносин, зокрема девіантна поведінка, може мати далекосяжні наслідки для підлітків, особливо для дівчат.

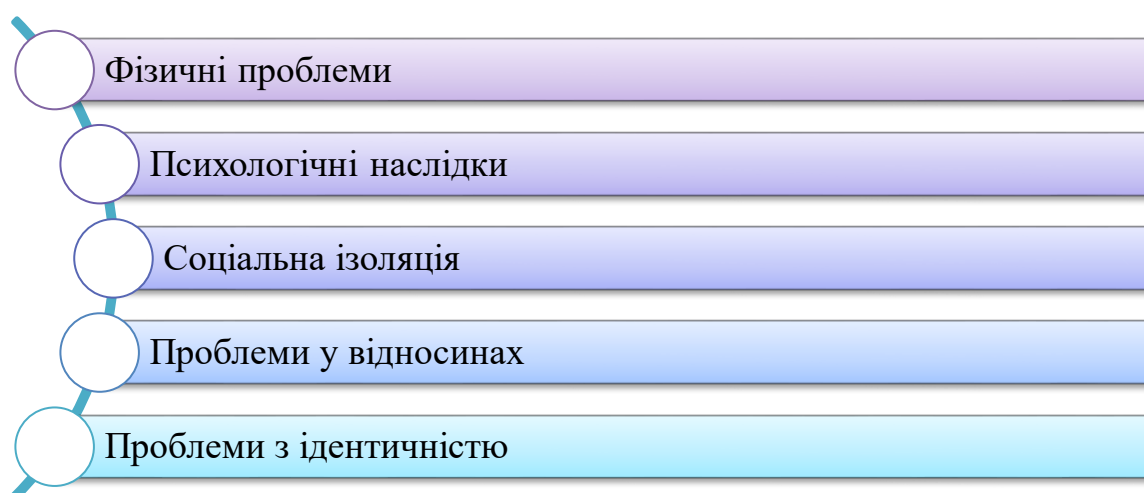

Рис. 1.3. Наслідки девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку

Фізичні проблеми, такі як захворювання, передавані статевим шляхом, та небажана вагітність, можуть мати тривалі наслідки для здоров'я. Психологічно, такі дії можуть спричинити відчуття вини, страху або депресії, а іноді навіть посттравматичний стресовий розлад. Соціальна ізоляція може виникнути в результаті осуду з боку ровесників або суспільства, що в свою чергу може викликати відчуття самотності та відчуження. Неправильне розуміння та ставлення до сексу може також ускладнити формування стійких і здорових відносин у майбутньому. Крім того, постійне змінювання партнерів та девіантне ставлення до сексу може перешкоджати нормальному формуванню особистої ідентичності підлітка.

Враховуючи ці наслідки, важливо надавати підліткам необхідні знання та підтримку, щоб вони могли приймати виважені рішення щодо своєї сексуальності та відносин.

Отже, девіантно-сексуальна поведінка у дівчат підліткового віку є складною проблемою, корені якої лежать в сукупності біологічних, психологічних та соціальних факторів. Підлітковий період характеризується інтенсивними фізичними та емоційними змінами, а також прагненням до самовизначення та самопізнання. Серед основних причин девіантної поведінки варто визначити соціальний тиск, прагнення до бунту, невпевненість у собі, а також вплив ЗМІ. Наслідки такої поведінки можуть бути драматичними для фізичного та психічного здоров'я дівчат. Фізичні проблеми, такі як захворювання, передавані статевим шляхом, небажана вагітність, а також психологічні рани у вигляді депресії, посттравматичних розладів та низької самооцінки, можуть супроводжувати їх протягом усього життя. Тому важливо забезпечити належну підтримку підліткам, розуміння їхніх проблем та потреб, а також роз'яснення ризиків та наслідків девіантної поведінки. Суспільству, освітнім установам та батькам слід об'єднати зусилля, щоб надати дівчатам необхідні знання та засоби для здорового та безпечного формування своєї сексуальної ідентичності.

1.4. Можливості курсу «Основи здоров'я» у профілактиці девіантно-сексуальної поведінки підлітків

Сексуальні норми та цінності, коріння яких сягає юнацьких років, є важливою частиною глобальної культури. В останній час сексуальні звичаї молодих людей в Україні пережили значні трансформації, в результаті яких стали помітними більш вільні підходи до інтимних відносин. Сексуальна активність молоді зараз часто характеризується ризикованістю, частково через недостатню психологічну освіченість у цьому аспекті. Це не лише може призвести до хвороб, що передаються статевим шляхом, але й може викликати психологічні відхилення в розумінні сексуального благополуччя.

Тому, щоб підтримувати здоровий підхід до сексуального життя, необхідно дивитися за межі простого боротьби з факторами ризику таких захворювань як ВІЛ/СНІД. Особливо важливо під час студентських років акцентувати увагу на тому, що психологічна освіченість у сфері сексуальності є ключем до профілактики статево-передаваних інфекцій.

Сексуальні цінності та стандарти формувались на протязі існування людської культури і є невід'ємною частиною її. Суспільне бачення сексу, інтеграція сексуальних цінностей (релігійні погляди, традиції, ритуали, статева освіта) впливає на особистісне ставлення до сексу і формує загальнокультурний погляд на сексуальність [26].

Сексуальна культура є комплексом поглядів, норм, цінностей та поведінкових стандартів, які визначають спосіб, яким люди розуміють, виражають і досліджують свою сексуальність. Давайте розглянемо основні елементи сексуальної культури:

Рис. 1.4. Наслідки девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку

Одним із ключових аспектів сексуальної культури є ставлення людини до любові. Це стосується динаміки між емоційними та фізичними аспектами

відносин. Важливо розуміти, яке місце посідає «духовне» у відносинах, і як воно корелює з «фізичним».

Сексуальна мораль визначає, які форми сексуальної поведінки вважаються прийнятними у суспільстві. Вона також визначає наше ставлення до відхилень від загальноприйнятих норм.

Дуже важливим є наше відношення до протилежної статі. Тут ми маємо на увазі не тільки романтичні або сексуальні стосунки, але й загальні уявлення про ролі статей у суспільстві.

Психосексуальна орієнтація вказує на те, до якої статі або статей людина відчуває привабливість. Це може бути гетеросексуальність, гомосексуальність, бісексуальність чи інші форми орієнтації.

Важливим аспектом є також рівень нашої освіченості та обізнаності у питаннях сексу. На жаль, не всі отримують достатньо інформації про безпечний секс, репродуктивне здоров'я та інші важливі аспекти сексуальної освіти.

Сексуальна установка визначає наше глибоко вкорінене ставлення до сексу, в то время як статево-рольова поведінка відображає наші уявлення про те, як «чоловіки» та «жінки» повинні поводитися в суспільстві.

Мотивація до сексуальної активності, мотиви статевого акту, а також наші етичні та естетичні погляди на секс також відіграють ключову роль у формуванні нашої сексуальної культури. На завершення, психосексуальний тип визначає особливості нашої сексуальної поведінки та реакцій на основі нашої біологічної статі.

Всі ці компоненти разом формують унікальний профіль сексуальної культури кожної особи, впливаючи на її взаємодію зі світом та іншими людьми.

В сучасній Україні відчувається дефіцит чіткої системи сексуальної освіти на всіх рівнях навчання, від дошкільних до вищих навчальних закладів. У порівнянні з багатьма розвиненими країнами, де акцентують увагу на значущості статевого виховання, ми спостерігаємо недолік уваги до

цієї проблеми. Ефективність статевого виховання зростає, коли йому приділяється відповідна увага. При цьому таке виховання має бути позбавлене догм і націлене на розвиток особистості, а основа сексуальної культури лежить в статевій моралі [30].

Сьогодні молодь часто базує свої знання про секс на різноманітній інформації з різних джерел, що може призвести до сексуальної недоосвіченості. Секс сприймається багатьма як лише спосіб отримання фізичного задоволення, при цьому ігноруючи його глибокий психологічний аспект. Сексуальне здоров'я охоплює не лише фізичне благополуччя, але й психологічну гармонію, що дозволяє людині відчувати позитивне ставлення до своєї сексуальності.

Сексуальна культура включає в себе розуміння важливості особистої гігієни, правил сексуальної психогігієни, а також засад гігієни статевого спілкування. Особливий акцент потрібно зробити на психологічному аспекті, який є невід'ємною частиною здорового сексуального життя.

Відсутність комплексного підходу до сексуального виховання призводить до серйозних проблем у молоді. Зокрема, багато з них вступають у інтимні відносини, не будучи морально та психологічно підготовленими до цього. І хоча основою сексуальної поведінки є біологічні інстинкти, соціальний і психологічний контексти грають ключову роль у формуванні здорового ставлення до сексу.

Освіта має величезний вплив на трансляцію культурних цінностей. Так, як підкреслював В.С. Лутай, освіта є найважливішим засобом передачі культурних досягнень і знань від покоління до покоління. І це стосується не лише академічних знань, а й цінностей, норм, правил, які формують наше ставлення до світу навколо, включаючи й аспекти сексуального життя.

Відповідно до статистичних даних, 8,1% молоді розпочали інтимне життя до досягнення 12 років, тоді як 64% - у віці від 15 до 18 років. Згідно інформації від Міністерства здоров'я, у 2022 році 118 дівчат віком до 14 років стали матерями. В той же час, у віці від 15 до 17 років діти народились у

понад 5700 дівчат. Харків'янка Ліза відзначається як наймолодша мати, оскільки вона стала матір'ю у 6 років. Кожна п'ята дівчина в Україні родить у віці від 15 до 17 років, а кожна четверта стає вагітною до 14 років.

Щодо проблем зі здоров'ям, Дніпропетровська область має найвищий показник ВІЛ-інфекцій серед населення України (856,8 на 100 тисяч осіб). За інформацією МОЗ, кожен рік в Україні зафіксовано приблизно 400 тисяч нових випадків зараження статевими інфекціями. Також відзначено випадки травм через недостатній рівень освіченості в питаннях сексуальних відносин.

На основі вищевказаного, стає очевидно, що освітня робота в області сексуальної просвіти має на меті забезпечення підлітків відповідною системою знань щодо їхнього сексуального здоров'я. Основні завдання включають інформування молоді про анатомію та фізіологію статевої системи, основні фактори ризику захворювань, що передаються статевим шляхом, методи їх профілактики та заходи безпечної сексуальної поведінки [27].

Згідно рекомендацій ВООЗ, сексуальна просвіта має бути цілісною та відображати ряд ключових принципів:

1. *Вікова адекватність та культурний контекст.* Сексуальна освіта повинна бути пристосована до віку, стадії розвитку та розуміння молоді. Вона повинна також враховувати культурні, соціальні особливості та статеву ідентичність особи, відображаючи реальність її життєвого досвіду.

2. *Орієнтація на права людини.* Основою сексуальної просвіти мають бути права людини, зокрема в контексті сексуальних та репродуктивних прав.

3. *Цілісний підхід до добробуту.* Основна концепція сексуальної просвіти повинна ґрунтуватися на уявленні про загальний добробут людини, в якому здоров'я є важливою складовою.

4. *Гендерна чутливість та визнання різноманітності.* Просвіта має акцентувати увагу на принципах гендерної рівності, самовизначенні та поважанні до різноманітності людей.

5. *Початок від народження.* Процес сексуальної освіти повинен розпочинатися від самого народження особи.

6. *Внесок у розвиток суспільства.* Сексуальна просвіта сприяє створенню справедливого та толерантного суспільства, де права та можливості надаються як окремим особам, так і громадам.

7. *Наукова точність.* Всі підходи та матеріали, що використовуються у сексуальній просвіті, повинні базуватися на вірогідних та актуальних наукових даних.

Курс «Основи здоров'я» відіграє вирішальну роль у освітній системі, оскільки він забезпечує молоде покоління необхідними знаннями та навичками для розвитку здорового та відповідального ставлення до власного тіла, емоцій, та соціальних взаємовідносин. У контексті профілактики девіантно-сексуальної поведінки підлітків, цей курс має низку ключових можливостей. Курс забезпечує молодь інформацією про репродуктивне здоров'я, включаючи анатомію, фізіологію, та репродуктивні процеси. Це знання є критично важливим для розуміння власного тіла та функціонування організму, а також сприяє розвитку відповідального ставлення до сексуальної активності.

Курс охоплює питання безпечного сексу, включаючи захист від статево передаваних інфекцій та небажаної вагітності. Надання достовірної інформації про контрацепцію та безпечні сексуальні практики є ключовим для профілактики сексуальної поведінки, яка може призвести до здоров'язних ризиків. Курс також зосереджується на емоційних аспектах відносин. Підліткам надаються навички розпізнавання та висловлення емоцій, розуміння емоційної близькості, а також формування здорових міжособистісних відносин. Це допомагає молодим людям краще розуміти свої почуття та емоції, а також розвивати навички спілкування та взаємодії з іншими.

Одним з ключових аспектів курсу є профілактика небезпечної поведінки, включаючи зловживання алкоголем та наркотиками, які можуть

сприяти девіантній сексуальній поведінці. Підліткам надаються знання та стратегії уникнення таких ситуацій, а також розуміння наслідків таких дій. Курс також акцентує на важливості самоповаги та поваги до інших. Розуміння та цінування особистих кордонів, згоди та поваги до вибору інших є основою для будь-яких здорових відносин.

Оскільки ЗМІ мають значний вплив на уявлення про сексуальність, курс також може включати навчання критичного мислення щодо портретування сексуальності та стосунків у медіа. Це допомагає підліткам розвивати здатність аналізувати та критично ставитися до інформації, яку вони споживають.

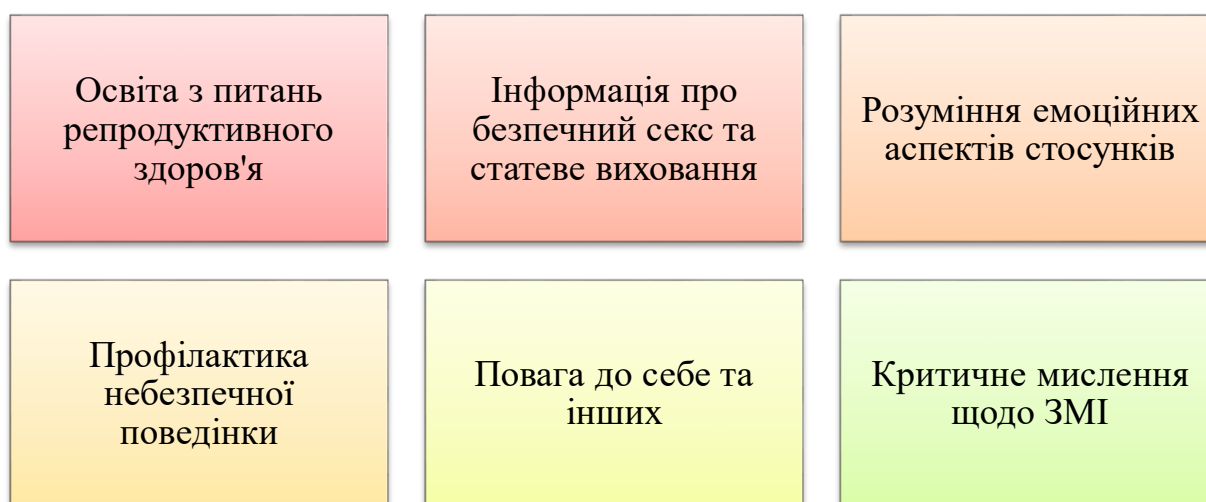

Рис. 1.5. Можливості курсу «Основи здоров'я» у профілактиці девіантно-сексуальної поведінки підлітків

Курс «Основи здоров'я» є важливим інструментом освітньої системи, що спрямований на підготовку молодого покоління до повноцінного, здорового та відповідального ставлення до власного тіла, емоцій та соціальних взаємовідносин. У контексті профілактики девіантно-сексуальної поведінки підлітків, цей курс має ряд ключових можливостей (табл. 1.1):

Таблиця 1.1. Можливості курсу «Основи здоров'я» у профілактиці девіантно-сексуальної поведінки підлітків

№	Аспект курсу	Опис	Приклад застосування на уроці
1	Інформаційна підготовка	Подача науково обґрунтованої інформації про анатомію, фізіологію, емоційні аспекти сексуальності та репродуктивне здоров'я.	Демонстрація відео про будову репродуктивної системи; обговорення з учнями.
2	Розвиток критичного мислення	Навчання підлітків аналізувати та критично оцінювати інформацію з різних джерел щодо сексуальних стосунків.	Аналіз рекламних роликів чи популярних медіа матеріалів щодо стереотипів в сексуальних відносинах.
3	Безпечний простір для обговорення	Створення умов для відкритого та довірливого обговорення сексуальних питань, зменшення стигми.	Аналіз рекламних роликів чи популярних медіа матеріалів щодо стереотипів в сексуальних відносинах.
4	Навички прийняття рішень	Формування навичок прийняття інформованих та відповідальних рішень у сексуальній сфері.	Рольові ігри, де учні стикаються з різними ситуаціями та мають прийняти відповідальне рішення.
5	Сприяння здоровому способу життя	Акцентування уваги на здоровому стилі життя, включаючи відповідальну сексуальну поведінку.	Проведення уроку з правильного харчування, фізичної активності та їх зв'язку з сексуальним здоров'ям.
6	Профілактика ризикованої поведінки	Навчання підлітків розуміння ризиків, пов'язаних з девіантною поведінкою, та методів їх уникнення.	Обговорення випадків з новин та їх аналіз з метою визначення ризиків та способів їх уникнення.
7	Співпраця з батьками	Залучення батьків до процесу освіти, створення спільної стратегії виховання та профілактики.	Організація батьківських зборів на тему «Роль родини в сексуальному вихованні підлітка».

Перше та найважливіше – це якісна інформаційна підготовка. Правильно подана інформація є незамінним інструментом у формуванні здорового ставлення до власного тіла, взаємин з протилежною статтю та розуміння моральних норм. Вивчаючи основи здоров'я, підлітки отримують актуальну і корисну інформацію, що зменшує ймовірність ризикованої поведінки [15].

Важливим компонентом є розвиток критичного мислення. В епоху інформаційних технологій підліткам важливо вміти відділяти достовірну інформацію від недостовірної, особливо в контексті сексуальної освіти.

Забезпечення безпечного простору для обговорення є ще одним ключовим моментом курсу. Підлітки мають змогу обговорювати актуальні для них питання без страху засудження чи незручності. Такий простір сприяє більш глибокому розумінню теми та формуванню здорового ставлення до сексуальної поведінки.

У підсумку, курс «Основи здоров'я» спрямований на створення фундаменту для здорового сексуального розвитку підлітків, зосереджуючись на якісній інформації, розвитку критичного мислення та наданні безпечного простору для діалогу. Такий підхід допомагає формувати в підлітків здорову сексуальну культуру та зменшує ризик девіантної поведінки.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ПРОФІЛАКТИКИ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНО-СЕКСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІВЧАТ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОСНОВАМ ЗДОРОВ'Я

2.1. Програма експериментальної роботи

Експериментальна робота з профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку проводилася на базі Кременчуцького ліцею №11 «Гарант» у 9-Б класі, де навчається 16 дівчат.

Мета експериментальної роботи – перевірити ефективність розробленої програми профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки у дівчат-підлітків у процесі вивчення основ здоров'я.

Експериментальна робота складалася з трьох етапів:

1. Констатувальний етап - виявлення початкового рівня схильності дівчат-підлітків до девіантно-сексуальної поведінки за допомогою тестування, анкетування, спостереження.

2. Формувальний етап – реалізація розробленої програми профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки під час вивчення основ здоров'я.

3. Контрольний етап – повторне тестування та анкетування дівчат-підлітків для виявлення динаміки рівнів схильності до девіантно-сексуальної поведінки.

Тривалість експерименту – 1 місяць.

Методи дослідження: тестування, анкетування, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

1. На констатувальному етапі експерименту для визначення схильності дівчат-підлітків до девіантної поведінки було використано *тест «Визначення схильності до девіантної поведінки» (А. Орел)*.

Цей тест містить 108 запитань, на які досліджувані відповідають «так» або «ні» (ДОДАТОК).

Тест дає можливість виявити:

- схильність до подолання норм і правил;
- схильність до адиктивної поведінки;
- схильність до саморуйнівної поведінки (суїцид);
- схильність до агресії та насильства;
- рівень вольового контролю емоційних реакцій;
- схильність до деліквентної поведінки.

Результати тестування використовувалися на констатувальному етапі для визначення вихідного рівня девіантних проявів у поведінці досліджуваних дівчат 9Б класу.

2. 10 запитань *анкети «Ставлення до девіантно-сексуальної поведінки»*:

1) Чи знайомі Вам випадки девіантно-сексуальної поведінки серед однолітків? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

2) Чи вважаєте Ви девіантно-сексуальну поведінку нормою? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

3) Чи готові Ви самі вдатися до девіантно-сексуальної поведінки? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

4) Чи засуджуєте Ви однолітків за девіантно-сексуальну поведінку? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

5) Чи вважаєте Ви, що девіантно-сексуальна поведінка шкодить здоров'ю? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

6) Чи обговорюєте Ви з батьками питання девіантно-сексуальної поведінки? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

7) Чи відомі Вам заходи профілактики девіантно-сексуальної поведінки? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

8) Чи готові Ви взяти участь у заходах з профілактики девіантно-сексуальної поведінки? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

9) Чи потрібно, на Вашу думку, проводити просвітницьку роботу з профілактики девіантно-сексуальної поведінки серед підлітків? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

10) Чи готові Ви особисто долучитися до просвітницької роботи з профілактики девіантно-сексуальної поведінки? *Варіанти відповідей: так, ні, не визначилась.*

Таблиця 2.1. Етапи програма експериментальної роботи

№	Етап	Період	Опис
1	Констатувальний етап	1 тиждень	Проведення вхідного тестування та анкетування дівчат-підлітків для визначення початкового рівня схильності до девіантно-сексуальної поведінки.
2	Формувальний етап	2 тижні	Реалізація розробленої програми профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки шляхом проведення з дівчатами спеціальних занять, тренінгів, бесід в межах уроків основ здоров'я.
3	Контрольний етап	1 тиждень	Повторне тестування, анкетування дівчат та аналіз результатів для оцінки ефективності реалізованої програми профілактики та динаміки рівнів схильності дівчат до девіантно-сексуальної поведінки.

Таким чином, програма експериментальної роботи передбачала констатувальний, формувальний та контрольний етапи протягом 1 місяця для перевірки ефективності розробленої програми профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки у процесі навчання основам здоров'я.

2.2. Результати констатувального етапу експерименту

Під час емпіричного вивчення зв'язку між схильністю до девіантних дій та емоційно-вольовими характеристиками дівчат, ми отримали даних про їх різницю та співвідношення. Ці дані були відображені у вигляді діаграм і

таблиць для кращого зрозуміння групових тенденцій з урахуванням обраних параметрів. Розподіл групових даних за методикою А. Н. Орел з визначення схильності до девіантних дій можна подивитися у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2. Розподіл результатів за методикою «Визначення схильності до девіантної поведінки» А.Н. Орел

Шкала/Рівень	Соціальна бажаність	Схильність до подолання норм і правил	Адиктивна поведінка	Схильність до самопошкоджень	Агресія та насильство	Вольовий контроль	Деліквентна поведінка
Норма	10 (63%)	10 (63%)	11 (69%)	13 (81%)	12 (75%)	11 (69%)	12 (75%)
Вище норми	6 (37%)	6 (37%)	5 (31%)	3 (19%)	4 (25%)	5 (31%)	4 (25%)
Всього	16 (100%)	16 (100%)	16 (100%)	16 (100%)	16 (100%)	16 (100%)	16 (100%)

Аналізуючи дані таблиці 2.2.1, можна зробити наступні висновки.

За шкалою «Соціальна бажаність» нормальний рівень виявлено у 10 дівчат (63%), рівень вищий за норму - у 6 дівчат (37%). Це може вказувати на схильність частини підлітків до соціально схвалюваної поведінки.

За шкалою «Схильність до подолання норм і правил» співвідношення аналогічне - 63% з нормальним рівнем і 37% - з рівнем вищим за норму. Це свідчить про наявність тенденції до порушення правил у значної частини дівчат.

Нормальний рівень адиктивної поведінки виявлено у 11 дівчат (69%), вищий за норму – у 5 дівчат (31%). Водночас, схильності до самопошкоджень майже не виявлено. Це може вказувати на ризик вживання психоактивних речовин частиною підлітків.

Графічне представлення результатів учасників за методикою А. Н. Орел з оцінки схильності до девіантної поведінки можна переглянути на рисунку 2.1.

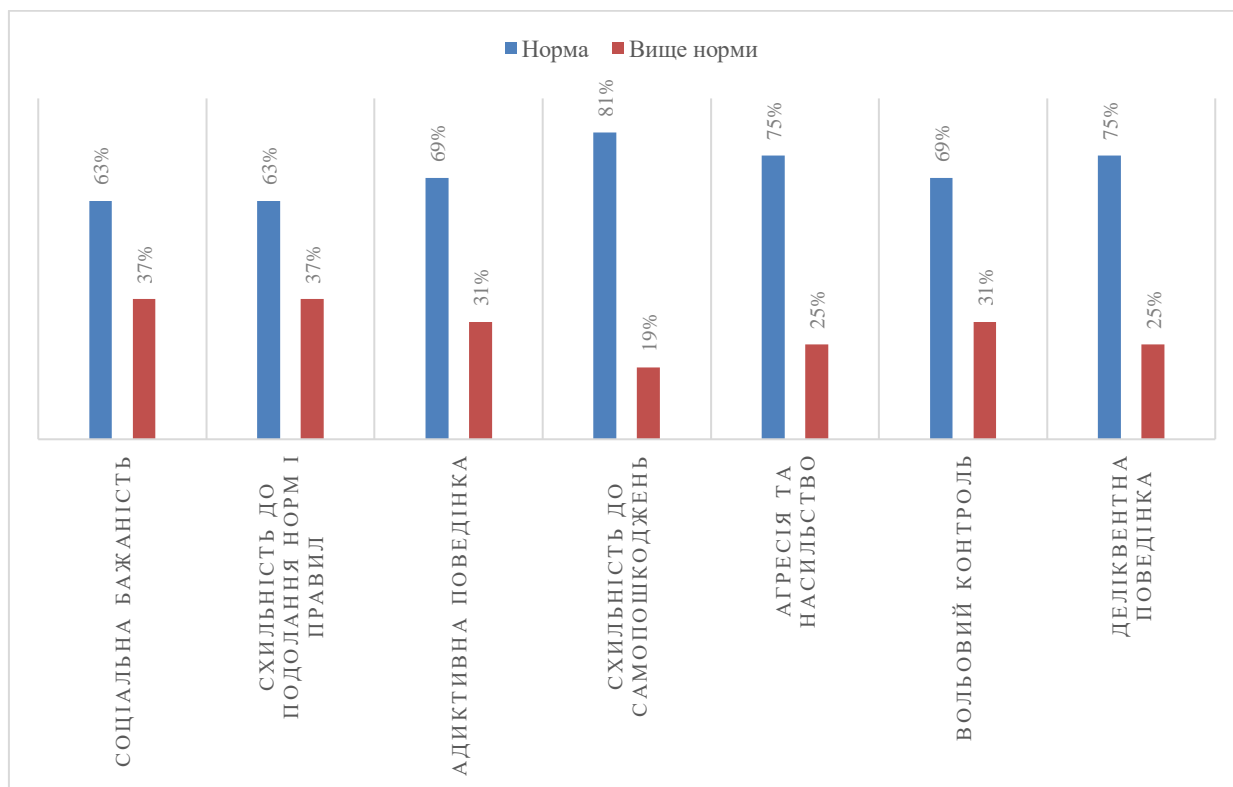

Рис. 2.1. Результати учасників за методикою А. Н. Орел з оцінки схильності до девіантної поведінки

Отже, вивчаючи цю методику, ми можемо дійти до висновку, що основні аспекти девіантної поведінки серед опитаних включають: налаштування на соціальну адекватність, вольову регуляцію та схильність до агресивних дій. Серед опитаних 37% мають підвищений рівень соціальної адекватності, що свідчить про бажання великої частини показати себе в найкращому світлі у контексті соціальних очікувань. 37% опитаних мають вищий за середнє рівень порушення норм і правил, що підкреслює їхню схильність відхилятися від загальноприйнятих стандартів і цінностей. Схильність до залежної поведінки складає 31% (підвищена) та 69% (стандартна). Більшість респондентів має середній рівень цієї схильності, що

вказує на відсутність вираженого бажання до адиктивних дій. Тільки 19% опитаних мають підвищену схильність до самопошкоджень, що підтверджує, що більшість підлітків не мають наміру завдавати собі шкоди. 25% опитаних виявляють вищу за середнє схильність до агресії та жорстоких дій. Здатність контролювати емоційні реакції має показник 31% (підвищений), що свідчить про високу компетентність більшості підлітків у вольовому управлінні емоціями. Лише 25% респондентів мають підвищену схильність до протиправної поведінки, що показує, що більшість опитаних підлітків не мають наміру порушувати правила.

Відповідно другій частині експериментальної програми було здійснено анкетування з метою дослідження ставлення до девіантно-сексуальної поведінки серед дівчат підліткового віку. Експеримент з фокусом на профілактику цієї форми поведінки був проведений у Кременчуцькому ліцею №11 «Гарант» у 9-Б класі, де навчаються 16 дівчат. Результати анкетування наведені на рисунках 2.2-2.11.

На запитання про знайомство з випадками девіантно-сексуальної поведінки серед однолітків 25% дівчат відповіли «так». Це свідчить, що частина підлітків стикалася з проявами девіацій серед ровесників або має про них інформацію. Водночас, 50% дали відповідь «ні», що може означати як відсутність реальних фактів, так і небажання їх розголошувати.

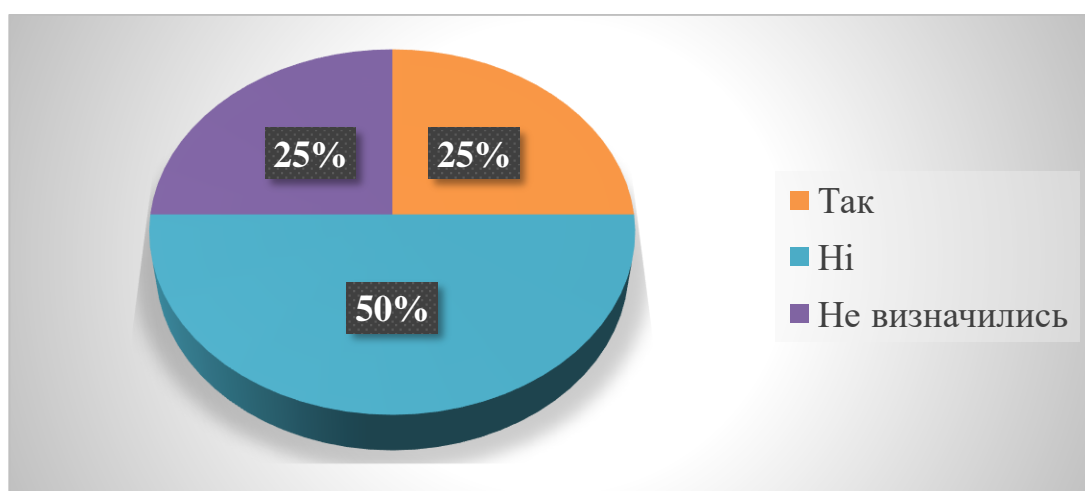

Рис. 2.2. Результати відповідей респондентів на питання №1 анкети
«Чи знайомі Вам випадки девіантно-сексуальної поведінки серед
однолітків?»»

На питання про ставлення до девіацій як до норми ствердно відповіли лише 12% опитаних. Це свідчить, що значна більшість (75%) не сприймають девіантну поведінку як прийнятну норму. Втім, наявність хоча б невеликої кількості (12%), які ставляться «нормально», вказує на потребу проведення роз'яснювальної роботи.

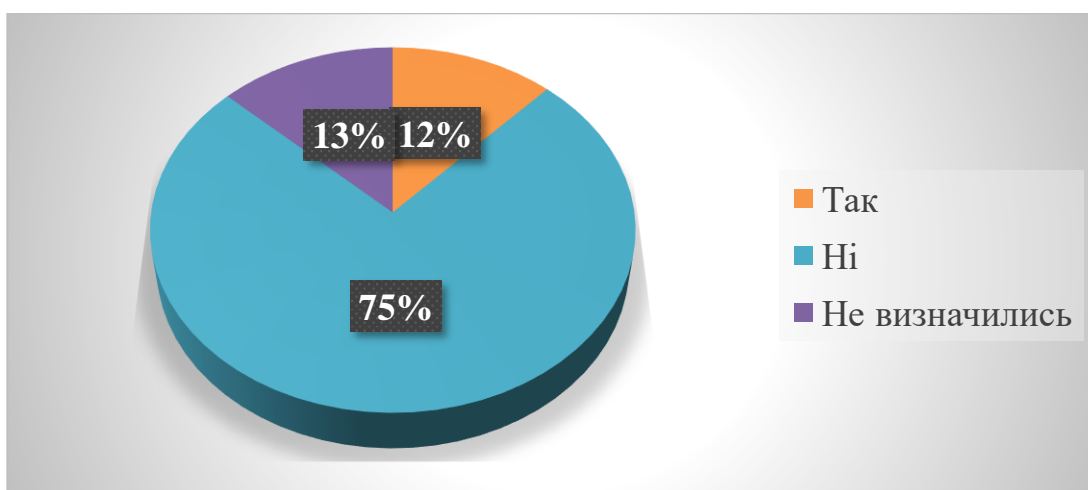

Рис. 2.3. Результати відповідей респондентів на питання №2 анкети
«Чи вважаєте Ви девіантно-сексуальну поведінку нормою?»»

Готовність особисто вдаватися до девіацій висловили лише 6% опитаних, тоді як більшість (81%) дали негативну відповідь. Це демонструє загалом низьку вмотивованість дівчат до девіантних дій, однак потребує уваги до меншості (6%), схильної до ризикованої поведінки.

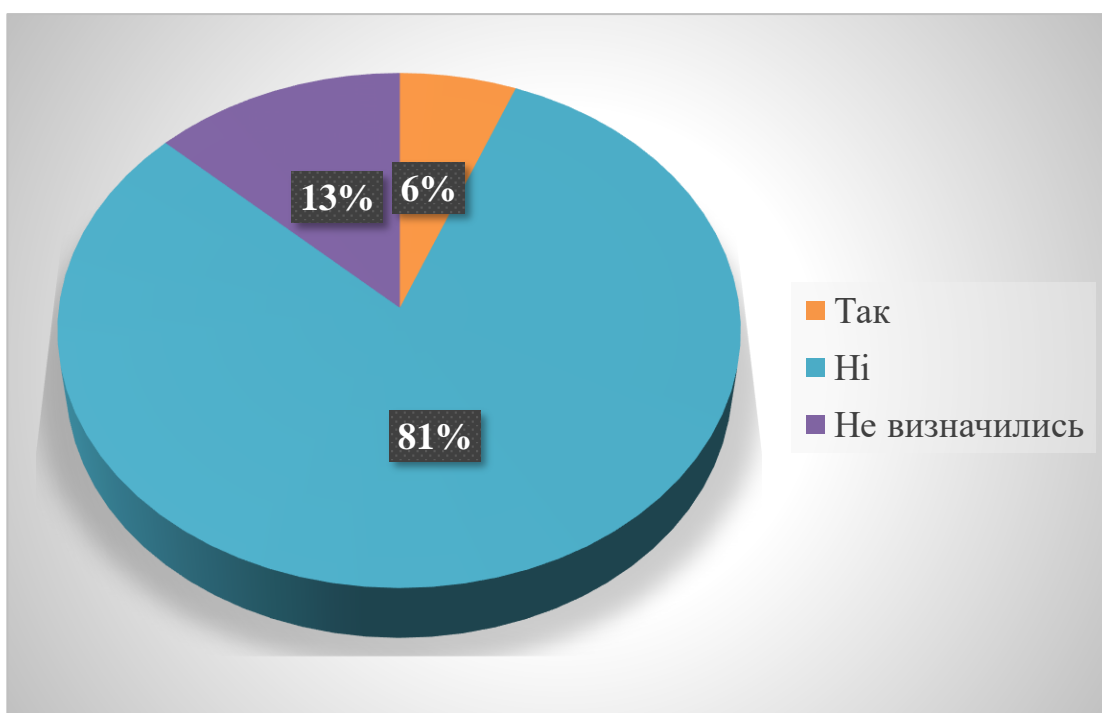

Рис. 2.4. Результати відповідей респондентів на питання №3 анкети «Чи готові Ви самі вдатися до девіантно-сексуальної поведінки?»

69% респондентів висловили засудження однолітків за девіації, що свідчить про переважно негативне ставлення до подібних вчинків. Водночас, 19% не засуджують, що може полегшувати поширення девіацій серед підлітків через відсутність осуду з боку ровесників.

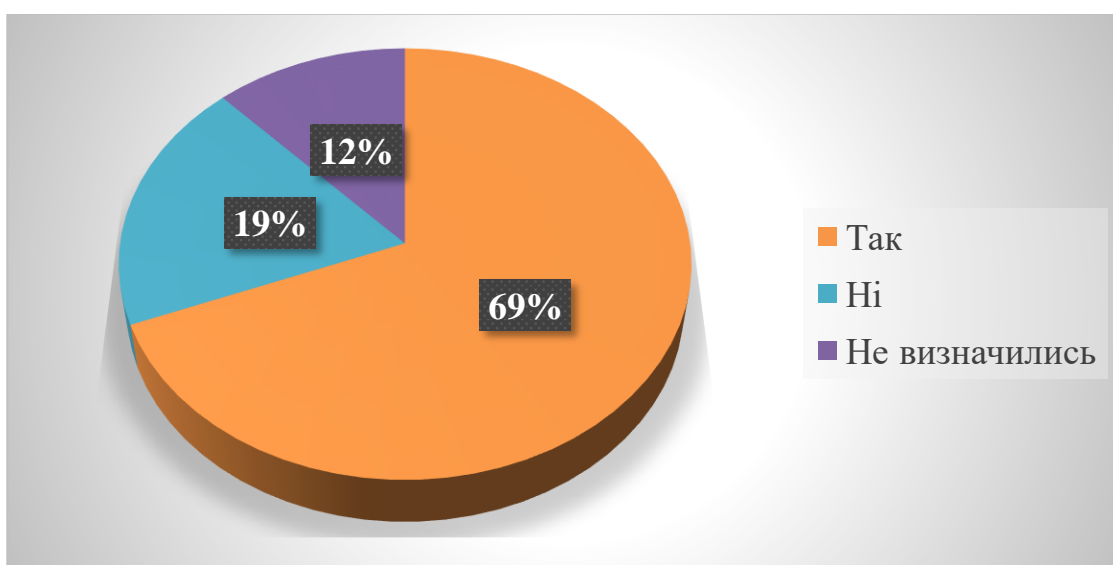

Рис. 2.5. Результати відповідей респондентів на питання №4 анкети «Чи засуджуєте Ви однолітків за девіантно-сексуальну поведінку»

Практично всі респонденти (94%) визнають шкідливість девіантної поведінки для здоров'я. Це свідчить про обізнаність і розуміння негативних наслідків девіацій. Однак потрібно звернути увагу і на невелику частку (6%), яка не визначилася, що може бути ознакою недостатньої поінформованості.

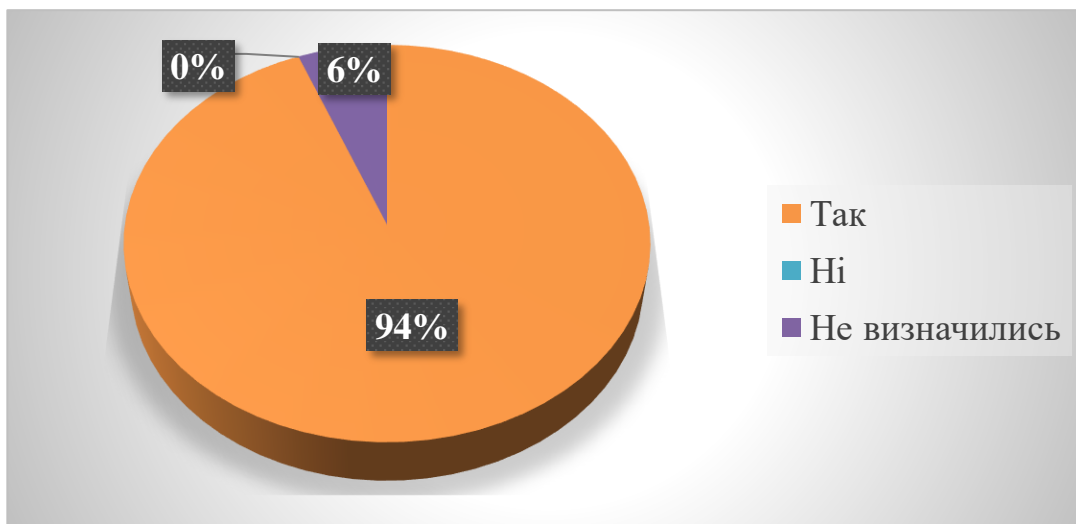

Рис. 2.6. Результати відповідей респондентів на питання №5 анкети «Чи вважаєте Ви, що девіантно-сексуальна поведінка шкодить здоров'ю?»

Таким чином, аналіз відповідей на перші запитання демонструє обізнаність більшості респондентів щодо проблеми, негативне ставлення до девіацій та усвідомлення їх шкідливості. Водночас, наявні ознаки поширеності девіацій серед підлітків, неоднозначне ставлення частини з них до цієї проблеми. Це вказує на необхідність поглибленої роз'яснювальної та профілактичної роботи.

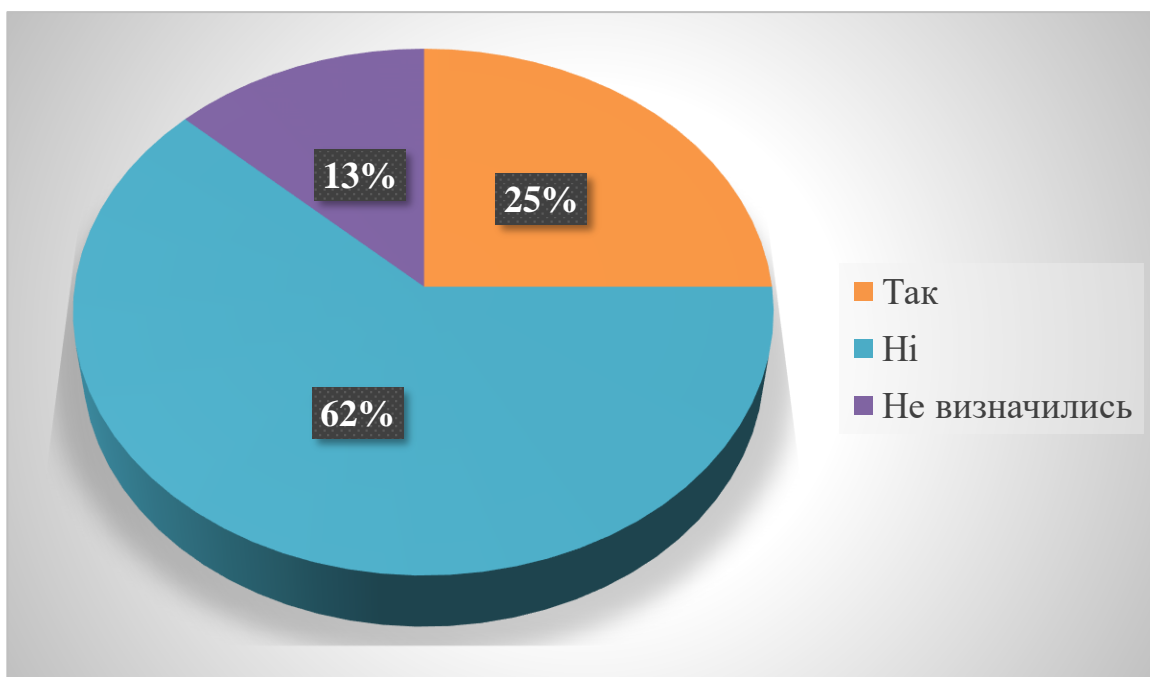

Рис. 2.7. Результати відповідей респондентів на питання №6 анкети «Чи обговорюєте Ви з батьками питання девіантно-сексуальної поведінки?»

Аналізуючи питання №6, лише 25% опитаних зазначили, що обговорюють питання девіантної поведінки з батьками. 62% дали заперечну відповідь. Це свідчить про недостатнє спілкування більшості батьків і дітей на цю важливу тему, що ускладнює своєчасне виявлення проблем та корекцію поведінки підлітків.

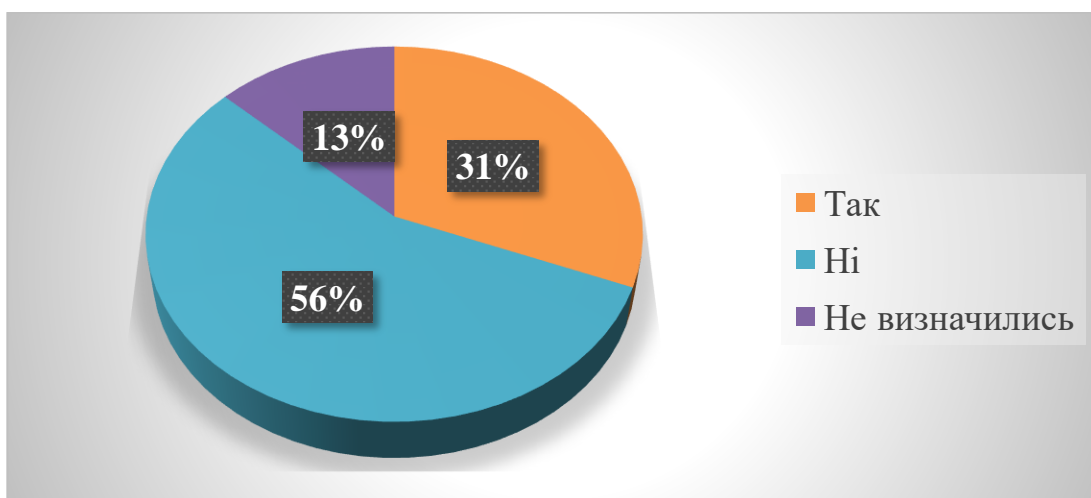

Рис. 2.8. Результати відповідей респондентів на питання №7 анкети «Чи відомі Вам заходи профілактики девіантно-сексуальної поведінки?»

Про обізнаність щодо заходів профілактики девіацій заявили 31% респондентів, 56% - про необізнаність. Це вказує на недостатню поінформованість більшої частини підлітків про можливі способи запобігання девіантній поведінці та засоби протидії їй.

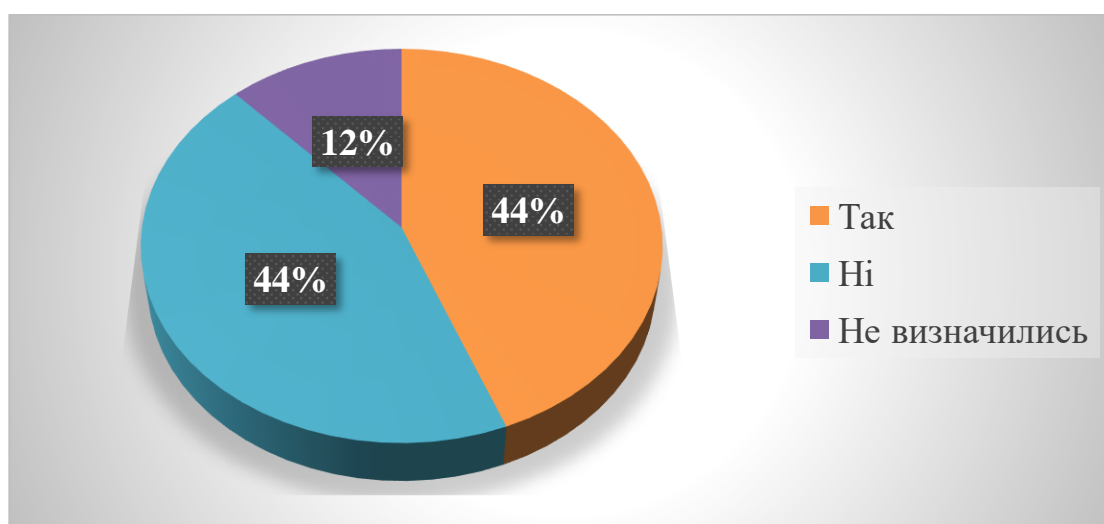

Рис. 2.9. Результати відповідей респондентів на питання №8 анкети «Чи готові Ви взяти участь у заходах з профілактики девіантно-сексуальної поведінки?»

Готовність брати участь у профілактичних заходах висловили 44% дівчат, стільки ж (44%) дали негативну відповідь. Така рівна кількість свідчить про неоднозначне ставлення підлітків - значна частина готова долучитися, проте є й чимала кількість тих, хто уникає. Це потребує мотиваційної роботи.

Необхідність просвітницької роботи з профілактики девіацій визнали 81% респондентів. Лише 6% дали заперечну відповідь. Така переважна більшість демонструє розуміння важливості такої роботи серед підлітків.

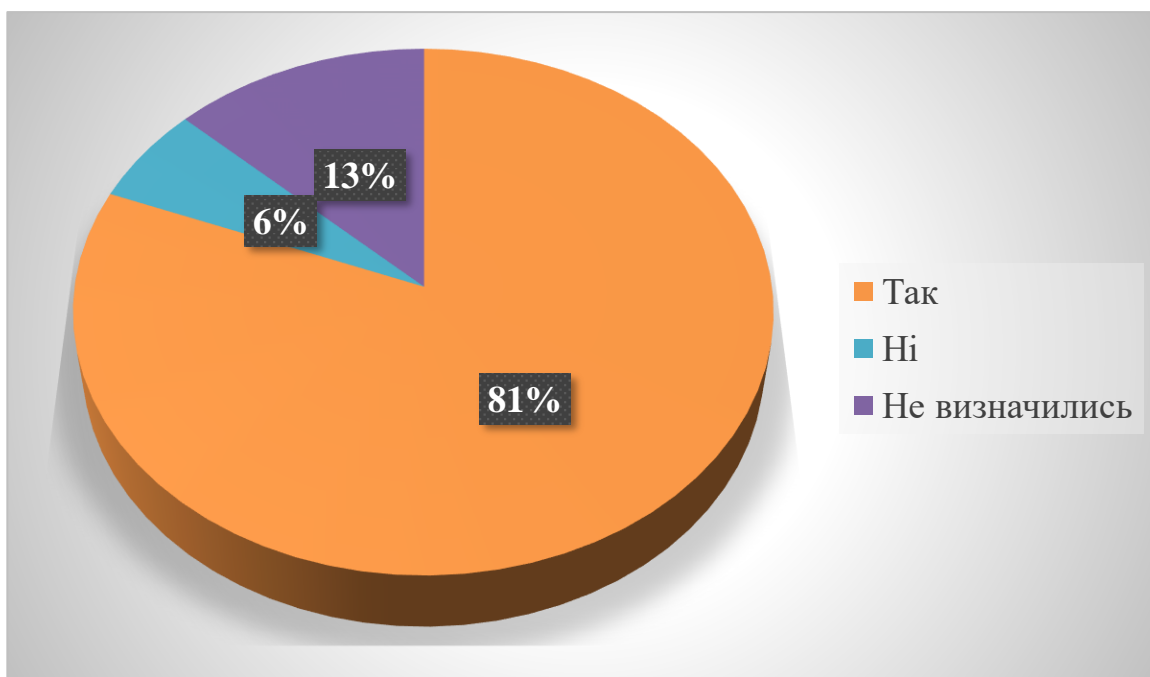

Рис. 2.10. Результати відповідей респондентів на питання №9 анкети «Чи потрібно, на Вашу думку, проводити просвітницьку роботу з профілактики девіантно-сексуальної поведінки серед підлітків?»

Особисту готовність долучитися до просвітницької діяльності висловили 56% опитаних, 31% - неготовність. Це свідчить, що більше половини усвідомлюють важливість власного внеску в профілактику, що є позитивним моментом. Водночас, частину підлітків потрібно додатково мотивувати.

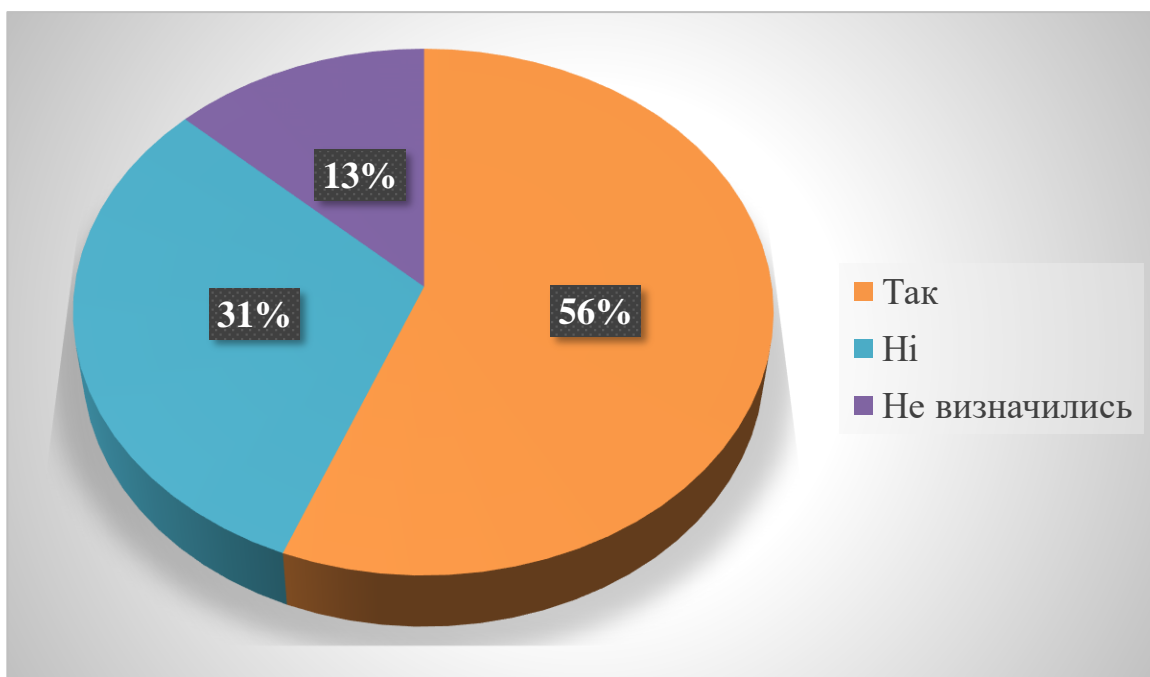

Рис. 2.11. Результати відповідей респондентів на питання №10 анкети «Чи готові Ви особисто долучитися до просвітницької роботи з профілактики девіантно-сексуальної поведінки?»

Отже, аналіз відповідей засвідчує недостатнє обговорення проблеми в сім'ях, обмежену обізнаність щодо профілактики, неоднозначне ставлення до участі у заходах. Разом з тим, дівчата усвідомлюють потребу просвітницької роботи і готовість частини з них долучитися особисто, що слід використати в подальших профілактичних діях.

Висновки з констатувального етапу наступні:

1) Чверть опитаних дівчат вже зіткнулася з проявами девіантної поведінки або має інформацію з цього приводу, що підкреслює актуальність даної проблеми. Проте слід звернути увагу на те, що половина опитаних могла уникати відкритої відповіді, можливо, через бажання приховати інформацію або з інших причин.

2) Більшість опитаних має негативне ставлення до девіацій, проте деяка частина (12%) сприймає їх як прийнятні, що вимагає додаткової роз'яснювальної роботи для коригування цих поглядів. Щодо готовності

особисто вдаватися до девіантних дій, лише меншина підлітків має таку схильність, але їх потреби необхідно розглядати особливо уважно.

3) Велика частина опитаних засуджує девіантну поведінку, визнаючи її шкідливість для здоров'я. Однак, існують відсотки підлітків, які або не мають чіткої позиції, або не вважають девіантну поведінку небезпечною, що вимагає звернення додаткової уваги.

4) Значуща частина дівчат вказала на відсутність спілкування з батьками на тему девіантної поведінки, що вказує на потребу зміцнення родинних зв'язків та довіри між поколіннями. Щодо інформованості про заходи профілактики, більшість підлітків не має достатньої інформації, що підкреслює важливість освітніх програм.

В цілому, результати опитування свідчать про високий рівень обізнаності та освіченості більшості дівчат щодо проблеми девіантно-сексуальної поведінки. Проте існує деяка частина підлітків, яка потребує додаткового освітлення цієї проблеми, а також роз'яснювальної та профілактичної роботи.

2.3. Зміст та результати формувального етапу експерименту

Формувальний етап експерименту є відділеною й ключовою частиною наукової роботи, що спрямована на перевірку розробленої методики та визначення її ефективності в реальних умовах навчального процесу. Цей етап передбачає систематичне застосування рекомендованих педагогічних методів, форм та прийомів, спрямованих на корекцію девіантної поведінки підлітків.

Метою формувального етапу є виявлення ступеня впливу запропонованої програми на динаміку показників девіантної поведінки серед учнів. На основі результатів опитувань, проведених до та після реалізації програми, ми отримаємо можливість оцінити її ефективність та внести потрібні корективи для подальшої роботи.

На основі попередньо отриманих результатів було розроблено та впроваджено спеціальну програму для учнів Кременчуцького ліцею №11 «Гарант» 9-Б класу (табл. 2.3). Програма розрахована на інтенсивний двотижневий курс, що забезпечує щоденне заняття для учнів.

Ця програма побудована на базі декількох ключових компонентів:

1. *Теоретичний підхід.* В основі програми лежить комбінація сучасних психологічних, педагогічних та соціальних теорій, які досліджують девіантну поведінку, особливо серед підлітків. Це включає теорії соціального навчання, когнітивно-поведінковий підхід, а також теорії соціалізації.

2. *Результати попередніх досліджень.* Програма враховує результати емпіричних досліджень з проблеми девіантно-сексуальної поведінки серед школярів, а також здобутки в галузі превентивних заходів.

3. *Опитування та зворотний зв'язок.* В початковому етапі програми було проведено опитування серед учнів, щоб зрозуміти їх ставлення до проблеми, їх досвід та основні потреби.

4. *Практичний досвід.* Програма враховує рекомендації та підходи, які вже довели свою ефективність в інших програмах або в практиці спеціалістів (психологів, соціальних робітників, педагогів).

5. *Голістичний підхід.* Програма орієнтована не лише на вирішення окремої проблеми, але й на загальний розвиток особистості: підвищення соціальної адекватності, вольової регуляції, управління емоціями тощо.

6. *Адаптивність.* Програма може бути коригована або адаптована в залежності від специфіки групи, з якою працюють, чи від конкретних ситуацій, які можуть виникнути під час її реалізації.

7. *Залучення учасників.* Основна увага приділяється активному залученню учнів до процесу, використанню інтерактивних методів, таких як рольові ігри, дискусії, групові роботи тощо.

Таким чином, програма є багатоаспектною, вона враховує як теоретичні підходи, так і практичний досвід, і орієнтована на активне залучення та розвиток учнів.

Таблиця 2.3. Зміст двотижневої програми профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки під час вивчення на уроках курсу з «Основ здоров'я»

№	Тема заняття	Описова частина	Очікувані результати
1	Вступне заняття	Ознайомлення учнів із змістом і метою програми. Обговорення результатів опитування.	Усвідомлення необхідності програми, мотивація до її проходження.
2	Соціальна адекватність	Визначення поняття «соціальна адекватність». Рольові ігри та дискусії.	Розуміння значимості соціальної адекватності, розвиток навичок самопрезентації.
3	Порушення норм і правил	Вивчення соціальних норм, причин і наслідків порушень. Розвиток критичного мислення.	Засвоєння норм поведінки, розвиток відповідальності.
4	Агресія та жорстокість	Обговорення форм агресії, розвиток навичок управління конфліктом. Вправи з емпатією.	Розвиток навичок мирного вирішення конфліктів, підвищення емпатії.
5	Превенція самопошкоджень	Освіта про ризики самопошкодження, техніки самопомоги. Розробка індивідуальних планів безпеки.	Зниження ризику самопошкодження серед учнів.
6	Залежна поведінка	Визначення «залежності» та «адиктивної поведінки». Робота над стратегіями запобігання.	Освіта про ризики залежностей, засвоєння стратегій їхнього уникнення.
7	Вольова регуляція управління емоціями	Техніки самоконтролю, вправи на зміцнення волі. Обговорення стратегій подолання емоційних труднощів.	Покращення управління емоційними реакціями, розвиток вольових якостей.

Продовження таблиці 2.3

8	Превенція протиправної поведінки	Освіта про наслідки протиправної поведінки, розробка навичок прийняття рішень на основі моральних цінностей.	Засвоєння правових норм, формування юридичної свідомості.
9	Підсумкова дискусія	Обговорення отриманих навичок, зворотний зв'язок від учнів, обговорення можливих додаткових питань.	Самооцінка учнів та отримання зворотнього зв'язку, корекція подальших дій.
10	Підсумкове заняття	Повторення основних моментів програми. Самооцінка учнів та отримання зворотнього зв'язку.	Оцінка ефективності програми, планування подальших дій.

Ця програма є спрямованою на вивчення й осмислення учнями основних аспектів девіантної поведінки, виходячи з результатів їхнього опитування. Вона побудована таким чином, що впродовж двох тижнів учні систематично працюють над відповідними темами, отримуючи цілісне уявлення про проблематику (рис. 2.12).

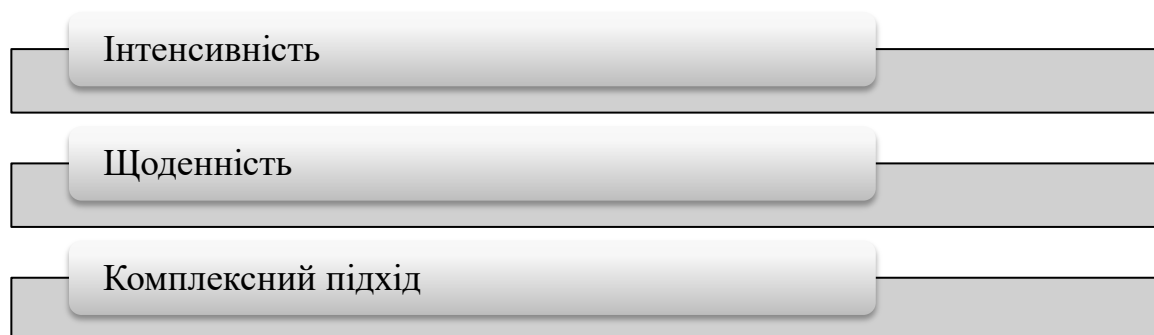

Рис. 2.12. Особливості програми профілактики схильності до девіантно-сексуальної поведінки під час вивчення на уроках курсу з «Основ здоров'я»

Кожний з десяти робочих днів протягом цих двох тижнів включає в себе заняття з певної теми. Це дозволяє учням поглиблено зануритися в проблематику, не втрачаючи нитки думки з дня на день. Інтенсивний підхід сприяє зосередженості учнів на предметі, активізації їхнього мислення та глибшому осмисленню інформації.

Регулярність занять є ключовим фактором успішної адаптації знань. Завдяки щоденним заняттям учні змушені систематично повторювати та аналізувати отриману інформацію, що сприяє кращому її засвоєнню.

Програма охоплює широкий спектр питань, починаючи від соціальної адекватності до протиправної поведінки. Такий комплексний підхід дозволяє учням вивчити проблематику девіантної поведінки з різних ракурсів, отримавши цілісне уявлення.

Загалом, ця програма використовує методологію інтенсивного двотижневого курсу для ефективного занурення учнів у проблематику девіантної поведінки, що, в свою чергу, має на меті формування у них свідомого ставлення до власних дій та поведінки в соціумі.

Результати формувального етапу були оцінені наступним чином (рис. 2.13):

1) Після завершення формувального етапу дівчата-підлітки проходили той же тест «Визначення схильності до девіантної поведінки» (А. Орел). Це дозволило порівняти результати тестування до і після проведення програми. Спостерігалися такі параметри:

- Загальний бал схильності до девіантної поведінки.
- Динаміка показників по окремих складових (якщо тест включав декілька підшкал або розділів).

Рис. 2.13. Критерії оцінки результатів формувального етапу експерименту

2) Повторне проходження анкети «Ставлення до девіантно-сексуальної поведінки» дозволило визначити зміни в ставленні дівчат до даної проблеми. Аналіз включав:

- Кількісну динаміку відповідей на окремі запитання.
- Виявлення змін в загальному ставленні до девіантно-сексуальної поведінки.

3) Окрім кількісних показників, було звернено увагу на якісні зміни у відповідях, які можуть бути пов'язані з глибшим розумінням проблеми або зміною особистісних переконань.

4) Протягом формувального етапу проводилися систематичні спостереження за поведінкою дівчат-підлітків, що дозволило виявити якісні зміни у їхній поведінці, реакціях, спілкуванні тощо.

5) Після завершення програми з дівчатами було проведено групове обговорення, де вони могли висловити свої враження, замітки та спостереження.

Підсумкова оцінка результатів формувального етапу базувалася на комбінованому підході, який включав як кількісний, так і квалітативний аналіз отриманих даних.

Так, оцінка результатів формувального етапу за *методикою «Визначення схильності до девіантної поведінки» А.Н. Орел* наведена в таблиця 2.4.

Таблиця 2.4. Оцінкою формувального етапу за методикою «Визначення схильності до девіантної поведінки» А.Н. Орел

Шкала/Рівень	Соціальна бажаність	Схильність до подолання норм і правил	Адиктивна поведінка	Схильність до самопошкоджень	Агресія та насильство	Вольовий контроль	Деліквентна поведінка
Початковий показник норми	81%	63%	69%	81%	75%	69%	75%
Покращення	10%	12%	8%	7%	6%	11%	9%

Покращення на 10% вказує на те, що підлітки стали більше цінувати соціально схвалювану поведінку. Можливо, програма надала їм засоби для розуміння важливості адаптації до соціального оточення і користі з позитивних міжособистісних взаємин.

Зменшення на 12% свідчить про те, що підлітки стали менш схильними порушувати правила. Програма, мабуть, допомогла їм усвідомити наслідки девіантної поведінки і важливість дотримання соціальних норм.

Покращення на 8% показує, що підлітки стали менш схильними до різноманітних звичок та зловживань. Це може бути результатом освітніх сесій, які роз'яснили ризики адиктивної поведінки.

Зменшення на 7% свідчить про спад суїцидальних настроїв та дій, що може бути пов'язано із зростаючим самопочуттям і психологічною стабільністю підлітків.

Покращення на 6% вказує на зменшення агресивної поведінки серед підлітків. Це може свідчити про те, що вони навчилися ефективнішим способам вирішення конфліктів та самоконтролю.

Зростання на 11% відображає покращення в здатності підлітків контролювати свої імпульси і дії. Програма, можливо, надала їм інструменти для розвитку вольових якостей.

Зменшення на 9% показує зниження кримінальної поведінки серед підлітків. Вони могли навчитися розуміти соціальні наслідки своїх дій та знаходити альтернативи антисоціальній поведінці.

Далі, провівши повторне *анкетування «Ставлення до девіантно-сексуальної поведінки»*, отримали наступні результати (табл. 2.5):

Таблиця 2.5. Оцінкою формувального етапу за анкетуванням «Ставлення до девіантно-сексуальної поведінки»

Показник	Початкові дані	Після формувального етапу	Зміна
Знайомство з девіантно-сексуальною поведінкою	25%	18%	-7%
Ставлення до девіацій як до норми	12%	8%	-4%
Готовність вдаватися до девіацій	6%	3%	-3%
Засудження однолітків за девіації	69%	78%	+9%
Обізнаність про шкідливість девіантної поведінки	94%	97%	+3%

Продовження таблиці 2.5

Обговорення питань девіантної поведінки з батьками	25%	32%	+7%
Обізнаність про заходи профілактики девіацій	31%	42%	+11%
Готовність брати участь у профілактичних заходах	44%	52%	+8%
Визнання необхідності просвітницької роботи	81%	88%	+7%
Готовність долучитися до просвітницької діяльності	56%	65%	+9%

Аналіз порівняльної таблиці вказує на ряд значущих змін в ставленні підлітків до аспектів девіантної поведінки після формульовального етапу.

Спочатку слід звернути увагу на той факт, що кількість дівчат, які стикалися з девіаціями або мали конкретне розуміння щодо девіантної поведінки, зменшилася на 7%. Це може свідчити про вплив просвітницької роботи, що допомагає підліткам краще сприймати та розуміти соціальні норми.

Додатково, спостерігається зменшення на 4% серед тих, хто сприймає девіації як норму. Це підтверджує, що більшість підлітків після навчального процесу починають відноситися до девіантних дій як до неприпустимих.

Також важливим є зниження на 3% серед тих, хто готовий особисто вдаватися до девіацій. Це свідчить про високий ступінь ефективності програми у плані зміни особистісної мотивації підлітків. З іншого боку, після просвітницьких заходів на 9% збільшилася кількість підлітків, які засуджують девіації серед однолітків, підсилюючи соціальний контроль в середовищі ровесників.

Слід відзначити і підвищення на 3% обізнаності про шкідливість девіантної поведінки, що свідчить про зростання рівня освіченості підлітків. Також поліпшилося спілкування між батьками та дітьми з питань девіантної

поведінки - зростання на 7% говорить про зміцнення родинних зв'язків та взаєморозуміння.

Натомість, збільшення на 11% обізнаності про заходи профілактики девіацій вказує на необхідність подальшої роботи з підлітками, адже знання про протидію девіантним діям може стати ключовим інструментом їхнього профілактичного впливу.

Ще однією позитивною динамікою є готовність більшої кількості підлітків (на 8% більше) долучатися до профілактичних заходів. Така активна громадянська позиція демонструє високий рівень соціальної відповідальності серед молоді.

На 7% зросла кількість підлітків, які визнають необхідність просвітницької роботи, а на 9% збільшилася кількість тих, хто готовий особисто долучитися до просвітницької діяльності. Це підкреслює роль освітніх програм у формуванні суспільної свідомості молоді.

Отже, аналіз результатів демонструє позитивний вплив програми на сприйняття та ставлення дівчат-підлітків до аспектів девіантної поведінки. В результаті впровадження програми:

1. Підлітки стали більше освіченими щодо девіацій і їхніх наслідків.
2. Зросла здатність молоді критично оцінювати девіантні дії та відноситися до них як до неприпустимих.
3. Спостерігається підвищення рівня соціальної відповідальності серед підлітків, зокрема готовності долучатися до профілактичних та просвітницьких заходів.
4. Зміцнили родинні зв'язки, зокрема в аспекті обговорення проблем девіантної поведінки.
5. Підлітки стали більше освіченими у питаннях профілактики девіацій та готовими активно долучатися до заходів щодо їх запобігання.

Загалом, наша програма зіграла чималу роль у формуванні свідомості дівчат-підлітків, підвищенні їхньої соціальної активності та зміцненні родинних зв'язків. Вона стала важливим інструментом у боротьбі з

девіантною поведінкою серед молоді та стимулюванням позитивних соціальних змін.

2.4. Розробка рекомендацій на основі результатів дослідження

Наукові дослідження не завершуються виключно вивченням явища чи проблеми. Їх ключова мета – подати відповіді на актуальні питання та пропонувати рішення, що можуть слугувати основою для покращення ситуації або оптимізації процесів. Важливою частиною будь-якого дослідження є формулювання рекомендацій, що відображають есенцію отриманих даних та спрямовані на їх практичне застосування.

У цьому підрозділі ми сконцентруємося на розробці рекомендацій, виходячи з результатів нашого дослідження щодо девіантної поведінки серед підлітків. З урахуванням отриманих даних та аналізу впливу нашої програми, ми підготували низку рекомендацій для різних зацікавлених сторін – від педагогів та психологів до батьків та громадських організацій. Ці рекомендації мають на меті сприяти подальшому покращенню ситуації, зокрема, щодо попередження та корекції девіантних форм поведінки серед молоді.

Загальні рекомендації наведені на рисунку 2.14.

Рис. 2.14. Критерії оцінки результатів формувального етапу експерименту

На основі проведеного аналізу девіантної поведінки серед підлітків було виявлено кілька ключових напрямків для вдосконалення профілактичних заходів та корекційних програм.

Першочерговим кроком у протидії девіантній поведінці серед підлітків є підвищення рівня обізнаності як учнів, так і їхніх батьків. Це вимагає реалізації спеціально розроблених освітніх програм у школах, спрямованих на детальне висвітлення теми девіантної поведінки, її причин та потенційних наслідків. Такі курси повинні охоплювати широкий спектр тем, включаючи знання про різні форми девіантної поведінки, її психологічні та соціальні аспекти, а також надавати інформацію про стратегії запобігання та інтервенції.

Освітні програми мають бути розроблені з урахуванням вікових особливостей учнів, забезпечуючи адекватне та зрозуміле подання інформації. Такий підхід допоможе підліткам не тільки розуміти ризики та

наслідки девіантної поведінки, але й розвивати навички критичного мислення та відповідального ставлення до власних вчинків.

Окрім освіти учнів, важливою є робота з батьками. Організація спеціалізованих воркшопів та семінарів для батьків може відіграти ключову роль у формуванні їх розуміння проблеми. Ці заходи повинні надавати інформацію про симптоми та ознаки девіантної поведінки у підлітків, ефективні стратегії комунікації з дитиною та методи надання підтримки та допомоги. Також важливо обговорити роль сімейного середовища у формуванні поведінкових норм і цінностей дитини.

Доповненням до цих програм можуть бути інформаційні буклети, вебінари та онлайн-ресурси, доступні для батьків, що дозволяють їм глибше зануритися в тематику та знайти додаткові способи підтримки та взаємодії зі своїми дітьми.

В цілому, включення освітніх програм у шкільний курс та залучення батьків до процесу навчання є фундаментальними кроками для ефективного вирішення проблеми девіантно-сексуальної поведінки серед підлітків. Це допоможе формувати свідому та інформовану молодь, здатну уникати ризиків і будувати здорові соціальні взаємовідносини.

Другим ключовим аспектом у стратегії протидії девіантній поведінці серед підлітків є активізація ролі психологічної служби в школах. Це передбачає не лише наявність кваліфікованих шкільних психологів, але й розширення їх функцій та ресурсів для ефективної роботи з учнями.

Підлітки, які демонструють девіантну поведінку або виявляють ознаки емоційних чи поведінкових труднощів, потребують професійної підтримки. Регулярні індивідуальні консультації зі шкільним психологом можуть допомогти виявити основні причини такої поведінки, розробити стратегії її корекції та надати необхідну емоційну підтримку. Це включає роботу не тільки з підлітком, але й з його сім'єю, надаючи батькам рекомендації щодо підтримки та взаємодії з дитиною.

Групові заняття, проведені шкільним психологом, можуть стати ефективним засобом для протидії девіантним проявам. Такі заняття можуть охоплювати теми соціальної адаптації, розвитку навичок міжособистісного спілкування, управління емоціями та конфліктами. Групова форма дозволяє підліткам вчитися взаємодії з однолітками, розвивати емпатію та навички співпраці, що є важливими для соціальної інтеграції та загального психологічного благополуччя.

Ефективна робота шкільної психологічної служби вимагає наявності достатніх ресурсів. Це включає не тільки достатню кількість кваліфікованих фахівців, але й доступ до сучасних методик діагностики та інтервенції, навчальних матеріалів, та можливостей для постійного професійного розвитку.

Роль психологічної служби також включає співпрацю з вчителями та адміністрацією школи для створення підтримуючого та безпечного навчального середовища. Це може включати проведення тренінгів для вчителів щодо виявлення ознак девіантної поведінки, методів ефективної комунікації з учнями та стратегій вирішення конфліктів у класі. Активізація ролі психологічної служби у школах є важливою частиною комплексної стратегії протидії девіантній поведінці серед підлітків. Через індивідуальну підтримку, групові заняття, розвиток ресурсів та співпрацю з учителями та батьками, шкільні психологи можуть надавати важливу допомогу у вирішенні цієї складної проблеми, сприяючи створенню здорового та безпечного навчального середовища.

Третім важливим напрямком у стратегії протидії девіантній поведінці серед підлітків є зміцнення взаємодії між учнями, батьками та педагогами. Це підхід передбачає створення ефективного комунікаційного мосту між ключовими учасниками освітнього процесу, що є надзвичайно важливим для глибокого розуміння проблеми та розробки ефективних стратегій її вирішення.

Спільні бесіди та дискусії, що проводяться в школах або в рамках батьківських зборів, є одним із ключових інструментів такої взаємодії. Ці заходи мають на меті не тільки виявлення проблемних моментів у поведінці та взаємодіях учнів, але й сприяння відкритому обговоренню цих питань з урахуванням різних точок зору. Участь педагогів у таких дискусіях дозволяє їм краще зрозуміти потреби та проблеми своїх учнів, а також поділитися власним досвідом та професійними знаннями.

Важливим елементом такої взаємодії є залучення батьків у процес освіти та розуміння поведінкових особливостей підлітків. Регулярні зустрічі, на яких батьки можуть обговорювати свої спостереження та побоювання, допомагають створити підтримуюче середовище для дітей, а також дають можливість вчителям та психологам надавати батькам конкретні рекомендації щодо виховання та взаємодії з дітьми. Активна участь учнів у цих бесідах і дискусіях сприяє розвитку їхніх комунікативних навичок, вчить висловлювати свої думки та емоції, а також дає змогу краще зрозуміти соціальні взаємодії та наслідки своїх вчинків.

Особливу увагу варто приділити організації спільних заходів, таких як воркшопи, тренінги, та інтерактивні заняття, де учні, вчителі та батьки можуть разом працювати над розвитком позитивного шкільного клімату, вирішенням конфліктів та розробкою спільних проектів.

Крім того, необхідно підтримувати громадські ініціативи, спрямовані на профілактику девіантної поведінки, забезпечувати доступ до актуальної інформації для підлітків та їхніх батьків, а також проводити систематичне моніторингове дослідження щодо цієї проблематики. Такий комплексний підхід допоможе адаптувати наявні програми до актуальних умов та розробляти нові стратегії для ефективної профілактики девіантної поведінки серед підлітків [25].

В сучасному світі, коли інформація про сексуальність легко доступна через різні канали, особливо важливо навчити підлітків здоровому і відповідальному ставленню до власного тіла та стосунків з іншими. Саме

підлітковий вік є часом активного формування свідомості, в тому числі сексуальної. Тому предмет «Основи здоров'я» може стати ключовою платформою для обговорення цих питань на науковому та психологічно обґрунтованому рівні. Розроблені рекомендації спрямовані на профілактику девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку в процесі навчання на уроках «Основи здоров'я» і мають на меті надати вчителям ефективні інструменти для роботи в цьому напрямку.

Рис. 2.15. Рекомендації щодо профілактики девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку на заняттях з основ здоров'я

Профілактика девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку в рамках уроків «Основи здоров'я» є актуальним завданням, вирішення якого вимагає комплексного підходу. Одним з основних напрямів цієї роботи є адаптація програмного змісту до психологічних особливостей підлітків.

Важливо презентувати інформацію в доступній та цікавій формі, використовуючи інтерактивні методики, такі як рольові ігри та кейс-стаді.

Основу профілактичної роботи складає формування у учнів розуміння основ безпечних стосунків, в тому числі поняття взаємного согласу, меж і поваги до партнера. Це не тільки сприяє зміцненню їхньої сексуальної грамотності, але й розвиває критичне мислення та уміння встановлювати здорові міжособистісні відносини.

Для успішної реалізації такого підходу необхідно створити атмосферу довіри на заняттях. Учні мають відчувати, що клас – це простір, де можна відверто говорити про свої думки та почуття, не боячись засудження або непорозуміння.

Також актуальним стає питання діджитал-грамотності, адже сучасний підліток часто стикається з різноманітним контентом в мережі, не завжди корисним і інформативним. Відтак, важливо навчити їх розрізняти корисну та шкідливу інформацію, а також критично ставитися до впливу мас-медіа.

Залучення до навчального процесу експертів у сфері сексуальної освіти та психології може підвищити якість навчання та допомогти учням глибше розуміти та осмислювати обговорювані теми.

Слід звернути особливу увагу на створення системи підтримки в школі. У випадку виявлення ознак девіантної поведінки або наявності питань, дівчата мають знати, куди вони можуть звертатися за допомогою та підтримкою.

Подані рекомендації є результатом глибокого аналізу отриманих даних і враховують особливості психологічного розвитку підлітків. Вони можуть стати відмінною основою для планування уроків, підвищення кваліфікації вчителів та розробки додаткових матеріалів з профілактики девіантних поведінок у підлітковому віці.

В підсумку, рекомендації, розроблені на основі результатів дослідження, сприятимуть створенню ефективної системи профілактики

девіантно-сексуальної поведінки у шкільному середовищі та допоможуть підліткам розвиватися гармонійно та безпечно.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі було детально розглянуто актуальну проблему девіантно-сексуальної поведінки у дівчат підліткового віку в контексті навчання основам здоров'я.

1. У першому розділі були освітлені теоретичні аспекти вивчення проблеми. Зокрема, був проведений аналіз ключових понять, таких як девіантність, сексуальне здоров'я, профілактика та відхилення, що дозволило забезпечити ясність у розумінні досліджуваного явища. Важливу роль у розробці методичних рекомендацій відіграли вікові та психологічні особливості дівчат підліткового віку. Були розглянуті причини та наслідки девіантно-сексуальної поведінки, а також потенцій ролі курсу «Основи здоров'я» в профілактиці девіантної поведінки.

2. В рамках констатувального етапу експерименту було встановлено:

- Чверть опитаних дівчат має досвід зіткнення з девіантною поведінкою або володіє інформацією про неї.
- Більшість опитаних негативно ставиться до девіацій, але деяка частина сприймає їх як прийнятні.
- Значуща частина дівчат не має можливості обговорити девіантну поведінку з батьками, вказуючи на прогалини у родинному вихованні та потребу зміцнення родинних зв'язків.
- Більшість підлітків не освічена у питаннях профілактики девіацій.

3. На основі вищезазначених результатів було розроблено спеціальну двотижневу програму для учнів Кременчуцького ліцею №11 «Гарант» 9-Б класу, спрямовану на профілактику схильності до девіантно-сексуальної поведінки.

Після впровадження програми, шляхом оцінки формульовального етапу, доведено, що:

- підлітки стали краще освіченими у питаннях девіацій та їхніх наслідків;
- відзначено підвищення рівня критичного ставлення до девіантних дій;
- зміцніли родинні зв'язки у сфері обговорення проблем девіантної поведінки;
- підлітки активізували свою участь у профілактичних та просвітницьких програмах.

Програма для учнів Кременчуцького ліцею №11 «Гарант» виявилася ефективною засобом профілактики девіантно-сексуальної поведінки, що підтверджено позитивними змінами у ставленні дівчат-підлітків до цієї проблеми та їхній соціальній активності.

Рекомендації, розроблені на основі результатів дослідження, сприятимуть створенню ефективної системи профілактики девіантно-сексуальної поведінки у навчальному середовищі та допоможуть підліткам розвиватися гармонійно та безпечно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдюкова Н. В. Психологічні особливості соціалізації сучасного підлітка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05. / Н. В. Абдюкова. Київ: КДОУ, 2010. 21 с.
2. Абсалямова Л.М. Готовність до ризику як особливість розвитку особистості підлітка: методи дослідження: наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. академіка С.Д. Максименка. Київ: Міленіум, 2006. Вип. 29. С. 48 – 57.
3. Алексеєнко Т.Ф. Мотивація соціальної поведінки та механізми її формування. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. Луганськ : ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. № 4. С. 4-10.
4. Психокорекційні техніки як засіб формування адекватного образу Я і саморегуляції неповнолітніх з поведінковими девіаціями / Апетик Н. М. та ін. Чернівці: Рута, 2000. 41 с.
5. Аутоагресивна поведінка підлітків / О. В. Погорілко, А. М. Скрипніков, Л. О. Герасименко, Р. І. Ісаков. Полтава : ТОВ "АСМІ", 2017. 141 с.
6. Афанасьєва В.В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Львів, 2011. 22 с.
7. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. Київ: МАУП, 2006. С. 1-15. 88 с.
8. Благута Р. І. Профілактика делінквентності неповнолітніх: психолого-правові аспекти: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 176 с.
9. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови.ь Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
10. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів

спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб. і доповн. Ч. 1. Київ, 2016. 188 с.

11. Гарькавець С.О. Передумови формування девіантної поведінки особистості в юнацькому та підлітковому віці. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. С.Д. Максименка. Т 13, Ч. 5. Київ, 2011. С. 63-70.

12. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам. Київ: Либідь, 2002. 520 с.

13. Герасимів Т. З. Девіантна поведінка особистості : філософсько-правовий вимір: монографія. *Львів. держ. ун-т внутр. справ*. Львів: ЛДУВС, 2009. 523 с.

14. Говорун Т. В .Гендерна психологія: навч. посіб. Київ: Академія, 2004.

15. Гоголів А. В. Адиктивна поведінка та її профілактика. 2-е вид. Київ : МАУП. 2006

16. Діденко С. В., Козлова О. С. Психологія сексуальності. Київ: Видавничий дім Альма-матер, 2009 . 304 с.

17. Жванія Т. В. Девіантна поведінка особистості: соціальні та психологічні критерії визначення. *Сучасне суспільство*. Вінниця, 2013. 178 с.

18. Забродський М.М. Основи вікової психології. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. 112 с.

19. Зимівець Н.В., Петрович В.С., Закусило О.Ю. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я: навч.-метод. посіб. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 360 с.

20. Іваницький О.В. Девіантна поведінка молоді в Україні: чинники виникнення та державні заходи подолання. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка*. 2008. С. 55-63.

21. Квітковська Н.В. Психологія девіантної поведінки учнів. Навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2010. 240 с.
22. Кравець В.П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості. Тернопіль : ТНПУ, 2008. 476 с.
23. Кравченко Л.А. Кобзева І.М. Роль сексуальної освіти у зміцненні здоров'я підлітків: матеріали II міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. м. Бердянськ, 25–26 квіт. 2018 р.: зб. тез. Бердянськ: БДПУ, 2018. ч. 2. с. 62–63.
24. Козубовська І. В. Товканець Г. В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей у процесі професійного педагогічного спілкування. Ужгород: Патент, 1998. 195 с.
25. Лещук Н. О., Савич Ж. В., Голоцван О. А., Сивохоп Я. М. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді : навч. посіб. Київ, 2014. 136 с.
26. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: навч. посіб. Київ: Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. 256 с.
27. Максимова Н.Ю. Основи психології девіантної поведінки: підручник. Київ: Либідь, 2002. 30 с.
28. Мітіна О. В. Математичні методи в психології: практикум. Київ: Аспект Пресс, 2008.
29. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник К. : Либідь, 2011. 520 с.
30. Петрунько О. В. Актуальні проблеми сексуального виховання підлітків : навч. посіб. Київ : ДЦССМ, 2004. 80 с.
31. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія / О.Є. Блинова, С.І. Бабатіна, Т.М. Дудка, А.М. Одінцева та ін.; відпов. ред. Блинова О.Є. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. 428 с.
32. Стан психічного здоров'я населення та перспективи розвитку психіатричної допомоги в Україні / М. К. Хобзей, П. В. Волошин, Н. О.

Марута та ін. *Український вісник психоневрології*. 2012. Т 20, вип. 3 (72). С. 13-18.

33. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та інш. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2007. 400 с.

34. Сорокіна А. І. Конфліктні прояви як форма позитивної активності в підлітковому віці. Київ, 2001.

35. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 07.12.2017р. № 2229-VIII. Дата оновлення: 03.08.2023.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/ed20230803#Text> (дата звернення: 11.09.2023).

36. Підласий І. П. Шарапова О. В. Корекція девіантної поведінки молодших школярів: Експериментальні матеріали. Черкаси: ЧДГУ, 2002. 44 с.

37. Пилипенко А. В. Залежні, незалежні клієнти : психологічний тренінг. Київ: Психотерапія, 2011.

38. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки: навч.-метод. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с

39. Чорна І. М. Чорний М. М. Методи соціальної роботи з девіантними підлітками з формування позитивного досвіду поведінкових норм *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 6 (51). С. 158-165.

40. Фрейд З. Психологія сексуальності. Київ : Фоліо, 2019. 160 с.

41. Cohen A. K. The Sociology of the Deviant Act: Anomie Theory and Beyond. *American Sociological Review*. 2014. №30. P. 5-14.

42. Galperin A., Haselton M. Predictors of How and When People fall in Love. *Evolutionary Psychology*. 2010. Vol. 8(1). P. 5-28.

43. Griffin S. E. Sex and love : addiction, treatment, and recovery. London: Praeger, 1991. 220 p.

44. Gwinnell E, Adamec C. The Encyclopedia of Addictions and Addictive Behaviors. New-York: Facts on File Inc., 2006. 345 p.
45. Halpern C.T. Adolescent predictors of emerging adult sexual patterns. *Adolesc Health*. 2006. №39. P. 1–10.
46. Hagedorn B.W., Juhnke G.A. Treating the Sexually Addicted Client: Establishing a Need for Increased Counselor Awareness. *Journal of Addictions & Offender Counseling*. April 2005, Volume 25. P. 66-86.
47. Korolenko C., Dikovskiy A. The Clinical Classification of Alcoholism. *Anali zavoda za mentalno zdravlje*. Beograd: 1972. Vol. 1. P. 5-10.
48. Kruger D. J., Wang X. T., Wilke A. C. Towards the development of an evolutionarily valid domain-specific risk-taking scale. *Evolutionary Psychology*, Vol. 5(3), 2007
49. Merton R. Social Theory and Social Structure. New York : The Free Press, 2008. 112 p.
50. Sales J.M. Factors associated with sexual arousal, sexual sensation seeking and sexual satisfaction among female African American adolescents. *Sex Health*. 2013. №10. P.12–21.

ДОДАТОК

ТЕСТ

ВИЗНАЧЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

(А.Орел)

Інструкція до тесту

Перед вами є ряд тверджень. Вони стосуються деяких сторін вашого життя, вашого характеру, звичок. Прочитайте перше твердження і вирішіть чи вірно дане твердження по відношенню до вас.

- Якщо вірно, то на бланку відповідей поряд з номером, відповідним твердженням, в квадратику поставте цифру «1».
- Якщо воно невірно, то поставте цифру «0»
- Якщо вам важко відповісти, то постарайтеся вибрати варіант відповіді, який все-таки більше відповідає вашу думку.

Варіант для дівчат

П.І.Б. _____
 Група № _____ Вік (загальна кількість років) _____

1. Я прагну в одязі слідувати найсучаснішою моді чи навіть випереджати її.
2. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинна зробити сьогодні.
3. Якби була така можливість, то я б із задоволенням пішла служити в армію.
4. Буває, що іноді я сварюся з батьками.
5. Щоб домогтися свого, дівчина іноді може і побитися.
6. Я б взялася за небезпечну для здоров'я роботу, якби за неї добре платили.
7. Іноді я відчуваю таке сильне занепокоєння, що просто не можу всидіти на місці.
8. Я іноді люблю трохи попліткувати.
9. Мені подобаються професії, пов'язані з ризиком для життя.
10. Мені подобається, коли мій одяг і зовнішній вигляд дратують людей старшого покоління.
11. Тільки дурні й боязкі люди виконують усі правила і закони.
12. Я вважала за краще б роботу, пов'язану зі змінами та подорожами, навіть якщо вона небезпечна для життя.
13. Я завжди кажу тільки правду.
14. Якщо людина в міру і без шкідливих наслідків вживає збуджуючі і впливають на психіку речовини - це нормально.
15. Навіть якщо я злюся, то намагаюся нікого не ляяти.
16. Я з задоволенням дивлюся бойовики.
17. Якщо мене образили, то я обов'язково повинна помститися.
18. Людина повинна мати право випивати, скільки вона хоче і де він хоче.
19. Якщо моя подруга спізнюється до призначеного часу, то я зазвичай зберігаю спокій.
20. Мені часто буває важко зробити роботу до точно визначеного терміну.
21. Іноді я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де належить.
22. Деякі правила і заборони можна відкинути, якщо чого-небудь сильно хочеш.
23. Бувало, що я не слухалася батьків.
24. В автомобілі я більше ціную безпеку, ніж швидкість.

25. Я думаю, що мені сподобалося б займатися карате або схожим видом спорту.
26. Мені б сподобалася робота офіціантки в ресторані.
27. Я часто відчуваю потребу в гострих відчуттях.
28. Іноді мені так і хочеться зробити собі боляче.
29. Моє ставлення до життя добре описує прислів'я: «Сім разів відмірай, один раз відріж».
30. Я завжди плачу за проїзд в громадському транспорті.
31. Серед моїх знайомих є люди, які пробували одурманюючі токсичні речовини.
32. Я завжди виконую обіцянки, навіть якщо мені це не вигідно.
33. Чи буває, що мені так і хочеться вилаятися.
34. Мають рацію люди, які в житті йдуть прислів'я: «Якщо не можна, але дуже хочеться, то можна».
35. Бувало, що я випадково потрапляла в неприємну історію після вживання спиртних напоїв.
36. Я часто не можу змусити себе продовжувати будь-яке заняття після прикрої невдачі.
37. Багато заборони у сфері сексу старомодні і їх можна відкинути.
38. Буває, що іноді я говорю неправду.
39. Терпіти біль на зло всім буває навіть приємно.
40. Я краще погоджусь з людиною, ніж стану сперечатися.
41. Якби я народилася в давні часи, то стала б благородної розбійницею.
42. Домагатися перемоги в суперечці потрібно за всяку ціну.
43. Бували випадки, коли мої батьки, інші дорослі висловлювали занепокоєння з приводу того, що я трохи випила.
44. Одяг повинен з першого погляду виділяти людину серед інших в натовпі.
45. Якщо в фільмі немає жодної пристойної бійки - це погане кіно.
46. Коли люди прагнуть до нових незвичайних відчуттів і переживань - це нормально.
47. Буває я сумую на уроках.
48. Якщо мене хтось випадково зачепив в натовпі, то я обов'язково вимагатиму від нього вибачень.
49. Якщо людина дратує мене, то я готова висловити йому все, що про нього думаю.
50. Під час подорожей і поїздок я люблю відхилитися від звичайних маршрутів.
51. Мені б сподобалася професія дресирувальниці хижих звірів.
52. Мені подобається відчувати швидкість при швидкій їзді на автомобілі і мотоциклі.
53. Коли я читаю детектив, то мені часто хочеться, щоб злочинець пішов від переслідування.
54. Чи буває, що я з цікавістю слухаю непристойний, але смішний анекдот.
55. Мені подобається іноді бентежити і ставити в незручне становище оточуючих.
56. Я часто засмучуюсь через дрібниці.
57. Коли мені заперечують, я часто вибухаю і відповідаю різко.
58. Мені більше подобається читати про криваві злочини або про катастрофи.

59. Щоб отримати задоволення, варто порушити деякі правила і заборони.
60. Мені подобається бувати в компаніях, де в міру випивають і веселяться.
61. Я вважаю цілком нормальним, якщо дівчина курить.
62. Мені подобається стан, які настає, коли в міру і в хорошій компанії вип'єш.
63. Бувало, що у мене виникало бажання випити, хоча я розуміла, що зараз не час і не місце.
64. Сигарета в скрутну хвилину мене заспокоює.
65. Деякі люди побоюються мене.
66. Я б хотіла бути присутньою при страті злочинця, справедливо засудженого до вищої міри покарання ..
67. Задоволення - це головне, до чого варто прагнути в житті.
68. Якби могла, то із задоволенням взяла участь би в автомобільних гонках.
69. Коли у мене поганий настрій, до мене краще не підходити.
70. Іноді у мене буває такий настрій, що я готова першим почати бійку.
71. Я можу згадати випадки, коли я настільки розлютилася, що хапала першу-ліпшу під руку річ і ламала її.
72. Я завжди вимагаю, щоб оточуючі поважали мої права.
73. Мені б хотілося з цікавості стрибнути з парашутом.
74. Шкідливий вплив алкоголю і тютюну на людину сильно перебільшують.
75. Щасливі ті, хто вмирають молодими.
76. Я отримую задоволення, коли трохи ризикую.
77. Коли людина в запалі суперечки вдається до лайок - це допустимо.
78. Я часто не можу стримати свої почуття.
79. Бувало, що я спізнавалася на уроки.
80. Мені подобаються компанії, де всі жартують один над одним.
81. Секс повинен займати в житті молоді одне з головних місць.
82. Часто я не можу втриматися від суперечки, якщо хтось не згоден зі мною.
83. Іноді траплялося, що я не виконувала шкільне домашнє завдання.
84. Я часто здійснюю вчинки під впливом миттєвого настрою.
85. Бувають випадки, коли я можу вдарити людину.
86. Люди справедливо обурюються, коли дізнаються, що злочинець залишився безкарним.
87. Буває, що мені доводиться приховувати від дорослих деякі свої вчинки.
88. Наївні простаки самі заслуговую того, щоб їх обманювали.
89. Іноді я буваю так роздратована, що голосно кричу.
90. Тільки несподівані обставини і почуття небезпеки дозволяють мені по-справжньому проявити себе.
91. Я б спробувала яке-небудь притуплювала речовина, якби твердо знала, що це не зашкодить моему здоров'ю і не спричинить покарання.
92. Коли я стою на мосту, то мене іноді так і тягне стрибнути вниз.
93. Будь-яка бруд мене лякає або викликає сильну огиду.
94. Коли я злюся, то мені хочеться голосно виляти винуватця моїх неприємностей.
95. Я вважаю, що люди повинні відмовитися від будь-якого вживання спиртних напоїв.

96. Я б із задоволенням покотилася б на гірських лижах з крутого схилу.
 97. Іноді, якщо хтось завдає мені болю, то це буває навіть приємно.
 98. Я б із задоволенням займалася в басейні стрибками з вишки.
 99. Мені іноді не хочеться жити.
 100. Щоб домогтися успіху в житті, дівчина повинна бути сильною і вміти постояти за себе.
 101. По-справжньому поважають тільки тих людей, хто викликає в оточуючих страх.
 102. Я люблю дивитися виступи боксерів.
 103. Я можу вдарити людину, якщо вирішу, що він серйозно образив мене.
 104. Я вважаю, що поступитися в суперечці - це означає показати свою слабкість.
 105. Мені подобається готувати, займатися домашнім господарством.
 106. Якби я могла прожити життя заново, то я б хотіла стати чоловіком, а не жінкою.
 107. В дитинстві мені хотілося стати актрисою чи співачкою.
 108. В дитинстві я була завжди байдужа до гри в ляльки.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
101	102	103	104	105	106	107	108		

Позначення відповідей: «так» - 1, «ні» - 0

КЛЮЧ

Кожній відповіді, при збігу з ключем, присвоюється один бал, підраховується первинний сумарний бал.

1. Шкала установки на соціально-бажані відповіді.

Відповіді «так»: 13, 30, 32.

Відповіді «ні»: 2, 4, 8, 21, 23, 33, 38, 47, 54, 79, 83, 87.

2. Шкала схильності до подолання норм і правил.

Відповіді «так»: 11, 22, 34, 41, 44, 50, 53, 59, 80, 88, 91.

Відповіді «ні»: 1, 10, 55, 61, 86, 93.

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки.

Відповіді «так»: 14, 18, 22, 26, 27, 31, 34, 35, 43, 46, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 74, 81, 91.

Відповіді «ні»: 95.

4. Шкала схильності до саморуйнівної поведінки (суїцид).

Відповіді «так»: 3, 6, 9, 12, 16, 27, 28, 37, 39, 51, 52, 58, 68, 73, 90, 91, 92, 96, 98.

Відповіді «ні»: 24, 76.

5. Шкала схильності до агресії та насильства.

Відповіді «так»: 3, 5, 16, 17, 25, 37, 42, 45, 48, 49, 51, 65, 66, 70, 71, 72, 77, 82, 89, 94, 97.

Відповіді «ні»: 15, 40, 75, 85.

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій.

Відповіді «так»: 7, 20, 36, 49, 56, 57, 69, 70, 71, 78, 84, 89, 94.

Відповіді «ні»: 19, 29.

7. Шкала схильності до деліквентної поведінкою.

Відповіді «так»: 18, 26, 31, 34, 35, 42, 43, 44, 48, 52, 62, 63, 64, 67, 74, 91, 94.

Відповіді «ні»: 55, 61, 86.